

**O`ZBEKISTAN RESPUBLIKASI JOQARI HA`M ORTA ARNAWLI
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
A`JINIYaZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
«TARIYX» FAKUL`TETI**

«Tariyx oqitiw metodikasi» kafedrası

Tariyx oqitiw metodikasi bakalavr ta`lim bag`dari
4-b kurs studenti Turdibek Embergenovtin`

PITKERIW QA`NIGELIK JUMISI

**Tema: Tariyx pa`nlerin oqitiw di proektlestiriw ha`m
interaktiv modellestiriw metodlarinan paydalaniw.**

**Ilimiy bashi:
t.i.k. dots. T.Kudiyarova**

No`kis-2016

Tema: Tariyx pa`nlerin oqitiwdi proektlestiriw ha`m interaktiv modellestiriw metodlarinan paydalanıw.

JOBASI:

KIRISIW..... 4-12

I-BAP: Tariyx pa`nlerin oqitiwdi proektlestiriwdin` maqseti ha`m waziypalari..... 13-14

1.1. Proektli ta`lim texnologiyasinin` aktuallig`i. Tariyx sabaqlarında proekt texnologiyasını qollanıw (texnologiyalıq karta du`ziw) ha`m oqitiwdin` proekt texnologiyasi..... 15-20

1.2. Oqiw proektinin` texnikalıq pasporti. Oqiw proektinin` mu`ddetleri. Proektlik ta`limnin` tiykarları..... 21-25

1.3. Proektlestirilgen oqitiwdin` Texnologiyalıq kartası.....26-28

II-BAP: Ta`limge texnologiyalıq jandasıwdın` a`hmiyeti ha`m onn` u`zliksiz rawajlanıwı:..... 29

2.1. Tariyx pa`nin oqitiw texnologiyaları klassifikatsiyası..... 30-34

2.2. Tariyx sabaqların sho`lkemlestiriw ha`m basqariwdin` sapasın asiriwda zamanago`y texnologiyaların` ornı..... 35-41

III-BAP: Tariyx pa`nlerin oqitiwda interaktiv texnologiyalardı proektlestiriw: 42-44

3.1. O`yinli texnologiyalar..... 44-49

3.2. Keys-stadi texnologiyası..... 50-53

3.3. Mashqalalı oqitiw texnologiyası..... 54-57

JUWMAQLAW..... 58-63

PAYDALANILG`AN A`DEBIYATLAR..... 64-65

QPSIMSHALAR..... 66-76

KIRISIW

Temanin' aktualig'i: Respublikamiz bilimlendiriw diziminde ha`zirgi ku`nde reformalardin` a`melge asiriliwi menen mug`allim, oqiwshi, ta`rbiyashinin` waziypalari ja`ne de artip barmaqta. Sebebi, buring`i da`stu`riy, oqitiwda ko`birek oqitiwshilardin` abiroyi, onin` pikirleri ha`m ko`z-qarasi birinshi da`rejege qoyilip kelingan bolsa, endilikte ha`r bir oqiwshinin` jeke pikiri, belsendiligi, jeke ko`z qarasi, bilimliligi, individuallig`i, erkin pikir aytiwi ushin sharayat jaratip beriliwi tiyis.

Prezidentimiz I.Karimov «Tariyxti umitqan xaliq, ja`miyet o`z jolin umitadi. Bunday xaliq ha`m ja`miyettin` keleshegi joq»¹ - dep atap o`tkenindeg bas maqsetimiz ha`m tiykarg`i waziypamiz jan`a da`wir talaplarina sa`ykes joqari da`rejeli bilim beriw, oqitiw arqali jaslarimizg`a tariyx pa`nlerinen teren` bilim beriw ha`m oqitiwdin` sapasin jaqsilaw, keleshek jaslarimizdi jetik insan etip ta`rbiyalaw, a`sirese bul pa`ndi oqitiwdin` metodikasi ha`m texnologiyalarin bunnan bilayda jetilistiriw bolip esaplanadi.

Tariyx pa`ni mug`a`llimi ilim ha`m texnikanin` o`sip bariwin barqulla esapqa alip, o`zinin` pedagogikalig` ha`m metodikalig` sheberligin o`sirip bariwi, zamanago`y talaplarg`a muwapiq is alip bariwi kerek.

Orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim dizimlerinde tariyx pa`ninin` tiykarg`i maqseti en` qa`dingi da`wirden ha`zirgi ku`nge deyin bolg`an watanimiz ha`m ja`han tariyxina tiyisli en` tiyis waqiyalar menen oqiwshilardi tanistiriw, olardi O`zbekstan ha`m ja`han xaliqlarinin` ma`deniy ha`m ruwhiy miyrasina, aldin`g`i da`stu`rlerine, milliy ha`m qa`driyatlarina xu`rmet ruwhinda ta`rbiyalaw, ulli miyrasimizdin` dawamshilari ha`mde oni bayitiwshilari bolg`an ilayiq dawagerlerdi ta`rbiyalawdan ibarat.

Tariyxti oqitiwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw- ilimiy pedagogikalig` pa`n bolip, ol oqiwshilarg`a tariyxtan puxta bilim beriw, olardi milliy g`a`rezsiz

¹ Karimov I.A. Ona yurtimim baxtu iqboli va buyuk kelajagi yo`lida xizmat qilish – eng oily saodatdir. Toshkent - «O`zbekiston» - 2015 109-bet

ideyasi ruvhinda ta`rbiyalaw ha`m ka`mel taptiriwda orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde oqitilatug`in tariyx kursinin` maqsetin, ta`lim-ta`rbiya waziypalari, mazmuni, metod ha`m usillarin ha`mde tariyx oqitiwdin` en` tiyis qurallarini belgilep beredi.

Tariyxni oqitiwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw tiykarg`i pa`n sipatinda joqari oqiw orinlarindag`i tariyx fakul`tetlerinin` oqiw jobasina kiritiliwi ha`m oni u`yreniwden ko`zde tutilgen maqset, keleside oqitiwshi bolip shig`atug`in talabalardi orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitiwdin` ilimiy tiykarlari menen qurallantiriwdan ibarat.

Tariyxni oqitiwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw o`zining` g`a`rezsiz tekseriw predmetine iye. *Orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx pa`ninin` oqitiliwi ha`m oqitiw protsesin u`yreniliwi tariyxni oqitiwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw predmetin sho`lkemlesedi*². Oqitiw protsesin ob`ektiv suwrette a`mel qilawg`in o`z nizamliqlari bar. Olardi bilip aliw ha`m ta`lim-ta`rbiya protsesinde bul nizamliqlarg`a a`mel qiliw, olardan u`nemli paydalaniw orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitiwda ilimiy tiykarda alip bariuinin` tiyis sha`rti.

Tariyx oqitiw protsesin quram bo`limlari ha`m olar ortasindag`i baylanislar. Tariyx oqitiw protsesin quram bo`limlari (maqseti, mazmuni, oqitiwdin` metod ha`m usillari, na`tijeleri) ortasindag`i nizamli baylanislar to`mendegishe boladi: orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde maqseti, ta`lim-ta`rbiya waziypalarinin`g` jetiskenligi a`melge asiriliwi oqitiwdin` mazmunina, ideyaliq-siyasiy ha`m na`zeriy ta`repten pisik boliwg`a baylanisli bolg`aniday, oqiwshilardin` tariyx kursin o`zlestiriw da`rejesi ha`m o`z na`wbetinde oqitiwdin` u`yreniletin temani maqseti, ta`lim-ta`rbiya waziypalari ha`m mazmunina mas keletin ta`lim formalari, oqitiw metod ha`m usillari ha`mde qurallaridan qay da`rejede maqsetke muwapiq paydalana biliwge baylanisli.

²Zayniddinova N. Ilg`or pedagogik texnologiya va uning tamoyillari. Oquv qo`llanma. N., 2008

Izertlew temasinin` maqseti ha`m waziypalari: Tariyx pa`nlerin oqitiwdi proektlestiriwde tiykarg`i maqset ha`m waziypalar to`mendegilerden ibarat:

- Oqiwshilarg`a tariyxiy tu`sinikler, tariyxiy faktler ha`m tariyxiy bilimlerde bay, ra`n`-ba`ren` ha`m sistemalasqan tu`rde, jan`a zamanago`y texnologiyalardan paydalaniw jollari menen jetkerip beriwdi jolg`a qoyiw;

- Jan`a zamanago`y texnologiyalar ha`m metodikalar ja`rdeminde jaslarimiz sanasin tariyxiy bilimler menen bayitiw, ko`nlikpe ha`m bilimlerde qaliplestiriw, o`zlestirip aliwi, pikirlew da`rejesin ha`m oy-o`risin ken`eytiwde elede jetilistiriw ha`mde teren`lestiriw;

- Tariyxiy bilimlerde iyelep, o`zlestirip aliw protsessinde oqiwshilarimizda tuwilip o`sken wataninin` o`tmishi ha`m ha`ziri, tariyxiy tu`sinikler ha`m tariyxiy yadnama, og`an bolg`an qizig`iwshilig`in arttiriw;

- Bul pa`ndi oqitiwda tariyxiylik, ilimiylik, ob`ektivlik, analiz, logikalik baylanis, salistiriw, xronologiya, awizeki, ko`rgizbelilik, milliy g`a`rezsizlik ideyasi printsipleri siyaqli ilimiy-metodologiyaliq usillardan sabaq o`tiw protsessinde paydalaniw usillarin ha`m jollarin u`yreniwden ibarat.

Bu`gingi zaman talaplarinan kelip shig`ip, proektlestirilgen bilimlendiriw to`mendegishe sheshimlerde ja`rdem beredi:

- ✓ Bilimlendiriwde real o`mir menen a`meliy jaqtan baylanistiradi;
- ✓ Teoriyaliq mag`liwmatlarda a`meliy xizmet penen baylanistirip oqiwshilardi o`z betinshe islewge iytermeleydi;
- ✓ Ka`siplik ha`m tayanish qa`biletlerin rawajlandiradi.

Sunday-aq, oqitiwdi na`tiyjeleri oqitiwshinin` oqitiwdan ko`zlegen maqseti, onin` ta`lim-ta`rbiyaliq waziypalarin aniq belgiley aliwg`a, kurstin` mazmunina mas ta`rizde a`melge asiriwg`a ja`rdem bere alatug`in metod ha`m usillardan ilimiy tiykarda paydalana biliwge baylanisli. Tariyx oqitiw protsesin quramali bo`limleri ortasindag`i bul o`z-ara dialektik baylanis na`tiyjesinde olar bir-birine u`zliksiz ta`sir ko`rsetip baradi. Tariyx oqitiwda a`ne sol nizamliqlarg`a tiykarlanbastan, olardi itibarg`a almastan turip jaqsi na`tiyjege erisip bolmaydi.

Prof P.V.Gora tariyx oqitiw metodikasi da`stu`ri ha`m lektsiya kursinin` ilimiy tiykarlarina bag`ishlang`an lektsiyasinda orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx ta`limi protsesin uliwma nizamliqlarin to`mendegi sizilmada ta`riyplep, olardin` ha`r qaysisina ta`riyp beredi:

Tariyx oqitiw degende, tariyx material quralinda oqiwshilarg`a bilim beriw, olardi milliy g`a`rezsiz ruwhinda ta`rbiyalaw ha`m ka`mel taptiriw waziypalarin a`melge asiriw za`ru`r bolg`an protses, oqitiwshi ha`m oqiwshilardin` aqiliy (ishki) ha`mde oqiw ha`reketleri (sirtqi) protsesi tu`siniledi.

Tariyx kursinin` mazmuni degende, birinshi orinda tariyx da`stu`rindn belgilep berilgen tariyx bilimler ko`lemi, oqiw material, onin` a`sil mazmuni, oqiwshilardin` tariyx materiallerdi o`zlestiriwi na`tiyjesinde alg`an bilimlerin paydalana biliw tarawindag`i oqiw usillari, ko`nlikpe ha`m bilimlari dizimi, sol ta`repten, olardi ilimiy izertlew islerining en` a`pwayi formalarin iyelewleri ko`zde tutiladi.

Tariyx oqitiwdi sho`lkemlestiriw degende, tariyxti oqitiw ha`m oqiwshilardi oni u`yreniwshi sho`lkemlestiriw, olardin` u`yreniw isin oqitiwshi ta`repinen basqariliwina ja`rdem beretin metod ha`m metodik usillar, oqiwshilardag`i tiyis bilimlari iske saliw, olardi jaqsi biliwge jo`neltirilgen tapsirmalar dizimin ha`mde Ta`limnin` tu`rli ko`rinisleri (sabaq, seminar jumislari ha`m basqalar) tu`siniledi.

Oqitiwdin` na`tiyjeleri degende, orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitiwdin` maqset ha`m waziypalarin, mazmunin jetiskenligin a`melge asiriliwi - oqiwshilardin` tariyx pa`ni tiykarlarini, tariyx materialga mas jetiskenli metod ha`m usillarin biliwleri ha`m bilimlerden paydalana aliw bilimlerin puxta o`zlestiriwleri, sol tiykarda oqiwshilardin` tariyx sanasin, so`ylewin, arnawli ha`m uliwma qabiletin o`stiriw ko`zde tutiladi.

Soday qilip, orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx ta`limi protsesin joqarilig`i uliwma nizamliqlari to`mendegi ob`ektiv ha`m qatan` ta`krarlanatug`in baylanislarda sa`ulelenedi, oqitiwdin` maqseti onin` mazmuni menen belgilenedi; maqset ha`m mazmunina mas keletin oqitiw metodi ha`m usillari tan`lanadi; oqitiwdin` jetiskenligi bolsa oqitiwda erisilgen jaqsi na`tiyjeler

menen teksiriledi, yag`niy tariyxiy bilimlerin` sipatli, oqiwshilardin` ka`mel tabiu da`rejesi menen o`lshenedi.

Ta`limdi turaqli pedagogikalik maqsetke jo`neltiriw ushin oqitiwshi orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitiwdin` maqsetin, onin` tiykarin sho`lkemlestirgen ta`lim-ta`rbiya waziypalarin aniq belgilep aliwi kerek. Biraq, tariyx oqitiw aldinda turg`an uliwma maqset penen ta`lim-ta`rbiya waziypalarin bilip aliwdin` o`zi jeterli qilmaydi. Sonin` menen birge, uliwma waziypalardi a`melge asiriwda ha`r bir klasta oqitilatug`in tariyx kursinin` orni, waziypalari, o`z na`wbetinde sol kursti oqitiwdin` ta`lim-ta`rbiya waziypalarin a`melge asiriwda onin` ha`r bir bo`limi, bo`limindegi temalar, ha`tte ha`r bir sabaqta o`tiletug`in temani ha`m waziypalari aldinan belgilep aliniwi kerek. Sebebi, ha`r bir tariyx sabag`inin` toliq tariyx kursinin` uliwma sabaqlar diziminde tutqan orni bar, bul sabaqta orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitiw aldina qoyilg`an uliwma waziypaning qanday bir elementi yaki bo`legi xal etiledi.

Tariyx oqitiw maqsetlarini belgilewde, aldin ta`lim ha`m ta`rbiyanin` tig`iz birligin, oqitiw dawamida oqiwshilardin` ideyaliq-siyasiy bilimi teren` o`sip bariuin, olarda ko`nlikpe ha`m ta`jriybe asiriular o`nimli qiliwdi ha`mde jaqsi aktivlikke tayarlanilularin na`zerde tutiw kerek. Ta`limnen ko`zlengen maqsetlerin` jetiskenligi a`melge aspag`i ushin, olar ilimiy tiykarda belgilenbegi tiyis. Bul maqsetler tariyx ta`liminin` mazmuni ha`m waziypalari menen belgilenedi. Sonday-aq, bunda ta`limnin` basqa sha`rt-sharaytlari: oqiwshilardin` bilimi, ko`nlikpe ha`m bilimleri; sabaq ushin ajratitg`an waqit, sabaqti o`tiw imkaniyatları ha`m basqalar ha`m na`zerde tutiladi. Ta`lim maqsetlarinin` ilimiy tiykarda belgileniwi olardin` reallig`in ta`minleydi. Ta`limnen ko`zlengen maqsetlerdi oqitiwshi qanshelli teren` an`lap alg`an bo`lsa, tariyx oqitiw mazmuni sonshelli ideyaliq ha`m ta`rbiyaliq na`tiyje beredi. Sonin` menen birge, tariyx MTS tiykarinda oqiwshilarg`a ornatilg`an tariyx ta`liminen ko`zde tutilgen maqset, ta`lim-ta`rbiyaliq waziypalar aldinan aniq belgileniwi Oqiwshilar biliminin` rauajlanip, teren`lesip bariwina, waqiyalarinin` mazmunin` puxta tu`sinip aliwlarina ja`rdem beredi, za`ru`r

ko`nlikpe ha`m ta`jriybe asiriulardi ju`zege keltiredi, oqiwshilardin` g`a`rezsiz islew qabiletin o`stiredi.

Tariyx oqitiwdin` jetiskenli boliwida oqiwshilardin` bilimin aktivlestiriw tiyis rol` oynaydi. Sabaq ha`m sabaqtan tisqari jumislarda oqiwshilardin` bilimin aktiv boliwlig`i ju`da` ko`p faktlerge, aldin, jumis mazmuninin` ideyaliq ha`m ilimiy-na`zeriy ta`repten joqari da`rejede boliwg`a, oqitiwshinin` en` tiyis janli ha`m isenerli ta`rizde asirip bara aliwg`a ha`m bul waqiyalardi teren`rek u`yrenip aliwdin` tiyisli oqiwshilardin` tu`sinip aliwi ha`mde olarda u`yreniwge qizig`iw oyatiug`a baylanisli. Bul o`rinda oqitiwshinin` oqiwshilardi jumis mazmunin o`zlestirip bariwi u`stinen qilgan qadag`alawi, Oqiwshilar u`yreniwin basqara biliwi, sonday-aq, olardin` jan`a bilimlerin o`zlestiriw ushin o`zlerine tiyis bilim ha`m ta`jriybe asiriulardan paydalana biliwi, yag`niy o`zlashtirilgen bilim ha`m iyellengen bilimlerin aktuallstiriwi ha`m tiyis a`hmiyetke iye.

Orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx kursi mazmuni ju`da` bay ha`m ra`n`beren`. Tariyx kursinin` mazmuni orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde oni oqitiw ha`m oqiwshilardin` u`yreniw aktivligi arqali olardin` an`ina, ta`rbiyasi ha`m sanasina ta`sir ko`rsetedi, olardin` ka`mel tabiuina ja`rdem beredi. Demek, jumistin` mazmuni orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitiwdin` sipatli ha`m jetiskenligin asiriw ha`mde oqiwshilardin` bilimin aktivlestiriwdin` ha`m tiykarg`i fakti bolip xizmet qiladi. Sonin` ushin, oqitiwshi bilimin aktivlestiriwge jaqsi ta`sir etiwshi ha`m uliwma oqitiwdin` jetiskenligin ta`miynlewshi metodik usil ha`m quralların tan`lawda ha`m u`yrenilip atirg`an tariyxıy materialdin` mazmunin na`zerde tutiui tiyis.

Tariyxıti oqıtıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw protsesin quramali bo`limleri ortasındag`i qatan` ta`krarlanatug`in o`z-ara baylanista boladi. Demek, Tariyxıti oqıtıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw bolashaq oqitiwshilardi orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitiwdin` ilimiy-na`zeriy tiykarlari menen qurallantiriladi. Tariyx oqitiw protsesi eki jol menen u`yreniledi. Birinshisi - *ku`zetiw metodi* ha`m ekinshisi - *ta`jriybe metodi*.

Izertlew ob`ekti ha`m predmeti: Tariyxti oqıtıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw pa`ni tariyx pa`ni menen tig`iz baylanisli. Tariyx oqitiw oqiwshilarg`a tariyxiy waqiyaliqti bildiriwden ibarat. Sol ta`repten oqiwshilardin` tariyxiy waqiyaliqti biliw jollari tariyxiy izertlewge uqsap ketedi. Oqiwshilar tariyxti u`yreniwde ilimpazlar ta`repien ilimiy ta`repten teksirilip ko`rilgen ha`m analiz qilip shig`ilg`an faktler ha`mde ilimiy juwmaqlarg`a tiykarlanıwi menen birge, bazında faktlerdi ja`ne de aniqlaw, tariyxiy faktlerden uliwma juwmaqlar shig`ariw, uliwma juwmaqlardan jan`a faktlerdi u`yreniw ushin paydalaniwlari mumkin. Biraq, oqiwshilardin` tariyxti u`yreniwi ilimiy tekseriwden parq qiladi. Oqitiw protsesinde oqiwshilar tariyx pa`ni ha`m onin` ba`zi izertlew metodlarin bilip aladi.

Tariyx pa`ni ha`m Tariyxti oqıtıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw pa`ni o`zinin` ayriqsha u`yreniw ob`ekti, waziypasi ha`mde izertlew metodına iye. Tariyx pa`ni adamzat ja`miyettin` rawajlanıw protsesin u`yrenedi. Tariyxti oqıtıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw oqitiwshilardi orta ta`lim ha`m orta arnawlı ta`lim diziminde tariyx oqitiw protsesin quramalı bo`limleri ha`m olar ortasındag`i nızamlı baylanislari asirip beriw menen birge oqitiwdin` jetiskenligin asira bariw maqsetinde tariyx oqitiw protsesin izertlew metodlari menen ha`m qurallantiriladi.

Sonday qilip, o`z predmeti, waziypalari ha`m izertlew metodlarına iye bolg`an Tariyxti oqıtıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw pa`nin *tariyx pa`nleri* qatarına kiritip bolmaydı.

Tariyxti oqıtıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw pa`ni oqitiwda jaqsi na`tiyjelerge erisiw, oqiwshilardin` tariyxiy materialin puxta o`zlestiriwi menen aktivligi ortasındag`i nızamlı baylanislardi ha`m u`yrenedi, oqiwshilarg`a ta`lim-ta`rbiya beriwde psixologiya pa`nine su`yenedi, oqiwshilardin` psixikalıq isin u`yreniwde psixologik tekseriw metodlarin paydalaniw jollarin ko`rsetip beredi.

Temanin` u`yreniliwi, tariyxnamasi: Bakalavr jumisin jazıwda Respublikamız Prezidenti I.A.Karimovtin` tariyx ilimi ha`m tariyxshilar oldına

qoyg'an waziypalari basshiliqqa olindi ³. Temanin' u'yreniliwi, tariyxnamasi ma'selesine toqtalip o'tetug'in bo'lsaq alimlarimizdan, tariyxshi metodistlar: V.Bespal'ko va Yu.Tatur⁴, M.N.Raxmatov⁵, N.Zayniddinova, p.f.d. Q.T.Olimov ⁶ ha'm basqalardin' ta'lim qurallari boyinsha jazilg'an ilimiy miynetlar tahlil etildi. Sonday-aq, tariyxshi alimlarimizdan. N.Zayniddinova ⁷, V. N. Vernadskiy, S.V.Ivanov, V.G.Kartsev, M.A.Zinov'ev, P.S.Leybengrub, I.N.Kazantsev, P.V.Gora, J.G Yo'ldoshev⁸ ha'm A.A.Vaginlar avtorlig'indag'i oqiwliq, oqiw ha'm metodikalik qollanmalaridan paydalanildi.

Izertlewdin` teoriyalik ha'm praktikaliq a`hmiyeti: Tariyx ilimindagi tariyxshilik, ob`ektivlik, milliy g`a`rezsizlik ideyasi printsiplari bakalavr pitkeriwi qa`nigelik jumisinin` metodologiyaliq tiykari bolip xizmet etedi. «O`zbekistonning yangi tarixi», «Qaraqalpaqstan jan`a tariyxi» monografiyalarindag`i jan`asha tariyxshilik ko`z-qaras metodologiyaliq tiykar boldi. «O`zbekstan tariyxshilik oqitiw ha'm u'yreniwidin` jeke kontseptsiyasin» da pa`ndi oqitiwdin` a`hmiyeti, waziypalari, tariyxshilik sa`wlelendiriwdin` metodologiyaliq negizleri, printsiplari, mazmuni ha'm oni aship beriw ma`seleleri bayan etildi ha'm ken` tu`rde qollanildi.

Bul bakalavr jumisinin` teoriyalik a`hmiyeti sonnan ibarat bolip, milliy g`a`rezsizlik ideologiyasina su`yengen halda Watanimiz milliy ma`mleketshiligi tariyxshilik indag`i a`hmiyetli basqishlarinin` biri esaplang`an bilimlendiriw tarawindag`i reformalardin` a`melge asiriliwi ha'm onda tariyxshilik pa`nlerinin` jan`a zamanago`y

³ Karimov I.A. Yangicha taffakur zamon talabi. Havfsizlik va barqarar taraqqiyot yo'lida. Toshkent O'zbekiston 1998; Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q, Ma'naviy yuksalish yo'lida. T., O'zbekiston 1998. 65 bet

⁴ Bespal'ko V., Tatur Yu. Sistemno-metodicheskoe obespechenie uchebno-vospitatel'nogo protsessa podgotovki spetsialistov. M. 1989. S-144.

⁵ Raxmatov M. N. Informatsion texnika vositalaridan qo'llanma. T. 1989.

⁶ Olimov Q.T. Didaktik vositalar. O'quv qo'llanma. Buxora. 2008

⁷ Zayniddinova N. Ilg`or pedagogik texnologiya va uning tamoyillari. Oquv qo'llanma. N., 2008

⁸ Yo'ldoshev J.G`. Ta'lim yangilanish yo'lida. —T.: O'qituvchi. 2000.

talaplar tiykarinda oqitilwi, tariyx pa`nlerin oqitiwdi proektlestiriw ha`m texnologiyalardi qollaniw ma`seleleri izertlenip shig`ildi. Aling`an mag`liwmatlardan teoriyalik bilimlerde jetilistiriwde, ilimiy –metodikaliq jumislar jazg`anda, lektsiya tekstlerin tayarlag`anda, oqig`anda paydalanilsa orinli. Praktikalik a`hmiyeti sonnan ibarat, jumistagi ilimiy aylanisqa kirgizilgan materiallar menen magliwmatlardi mektep, AL ha`m KO`K, sonday-aq Joqari oqiw orinlarinda O`zbekistan tariyxi, Qaraqalpaqstan tariyxi pa`nlerin oqitiwdi proektlestiriwde, oqitiw protsessinde jan`a pedagogikalik texnologiyalar ha`m metodlardan qollaniwda, oqitqanda, paydalaniwg`a boladi.

Pitkeriw qa`nigelik jumisinin` strukturasi: PQJ Kirisiw, ha`r biri bir neshe paraqraflardan ibarat 3-bap, juwmaqlaw, qosimshalar ha`m paydalanilg`an a`debiyatlar diziminen ibarat. Kirisiw bo`liminde jumstin` aktuallig`i, zamanago`yligi, izertleniw jag`dayi, tariyxiy derekler negizi, metodologiyaliq ha`m teoriyalik tiykari, maqseti ha`m waziypalari, ilimiy jan`alig`i, ilimiy ha`m praktikaliq a`hmiyeti so`z etiledi. Pitkeriw qa`nigelik jumisinin` birinshi babinda Tariyx pa`nlerin oqitiwdi proektlestiriwdin` maqseti ha`m waziypalarina toqtalip o`tilip, onda Proektli ta`lim texnologiyasinin` aktuallig`i ha`m tariyx sabaqlarinda proekt texnologiyasini qollaniw, texnologiyaliq karta du`ziw ha`mde oqitiwdin` proekt texnologiyasi, Oqiw proektinin` texnikaliq pasporti, Oqiw proektinin` mu`ddetleri, Proektlik ta`limnin` tiykarlari haqqinda haqqinda so`z etiledi.

PQJ nin` ekinshi babi Tariyx ta`limi texnologiyalari klassifikatsiyasi dep atalip, bul bo`limde, tariyx pa`nin oqitiw texnologiyalari klassifikatsiyasi ha`m tariyx sabaqlarin sho`lkemlestiriw ha`m basqariwdin` sapasin asiriwda zamanago`y texnologiyalardin` orni ko`rsetip o`tedi. Tariyx pa`nlerin oqitiwda interaktiv texnologiyalardi modellestiriw dep atalg`an u`shinshi babinda, tariyx pa`nlerin oqitiwda «Keys-stadi», «Birgelikte oqitiw» «O`yin» texnologiyalarinan paydalanilw metod ha`m usillari ko`rsetilip o`tilgen. Juwmaqlaw bo`liminde izertlenip atirg`an mashqalanin` na`tiyjeleri boyinsha ilimiy juwmaqlar shig`arildi. Al jumistin` son`inda paydalanilg`an a`debiyatlar dizimi, qosimshalar ha`m PQJ na baylanisli islengen Prezitatsiya berildi jami- bet.

I-BAP: Tariyx pa`nlerin oqitiwdi proektlestiriwdin` maqseti ha`m waziypalari.

Prezidentimiz I.Karimov «Nege men bilimlendiriw so`zin ko`p ta`krarlap, og`an ayriqsha itibar berip atirman: Sebebi, ja`miyetimiz rawajlaniwini` negizi, oni ha`r qa`nday buziliwlardan qutqarip qalatug`in birden-bir ku`sh bilimlendiriw bolip esaplanadi» degen edi. Bilimlendiriw bizler ushin burinda, bunnan keyingi waqitlarda, keleshekte o`zinin` a`hmiyetin jog`altpaytug`ini ayqin. Bilimli boliw ha`r bir insannin` o`z watani tariyxin u`yreniw onin` ruwxiy jetiskenligin bildiredi. Jaslarg`a tariyxiiy bilim bergende ta`lim protsesinde ta`rbiya menen u`yg`in turde alip bariw, joqari ruwxiyliqti, ma`nawiyatin qa`liplestiriwdegi basli bag`darimiz. Bilim menen ta`rbiya hesh waqitta ajiralg`an tu`rde a`melge asirilmaydi. Sonin` ushinda elimizde *"ta`limdi ta`rbiyadan, ta`rbiyani ta`limnen ajiratip bolmaydi"* degenide aniq.

Mamanliq boyinsha jumislardi orinlaw ushin o`zlestirilgen za`ru`r bilimler, oqiw ha`m ko`nlikpeler ha`m de ka`siplik birlespeler shen`berine maslasiw ushin ha`m na`tiyjeli xizmet ju`rgiziw ushin za`ru`r universal - tayanish qa`biletleri , ma`deniyatlar ha`m tarmaqlar araliq bilim, oqiw ha`m qa`biletler zamanago`y bilimlendiriwini` na`tiyjesi boliw lazimligi`i du`n`ya ja`miyetshiligi ta`repinen ta`n aling`an. Muwapiq ta`rizde bul waziypalardi sheshiwdi ta`miyinlewshi pedagogikalik texnologiyalardi islep shig`ariw ha`m qollaniw a`hmiyetke iye bolmaqta. A`sirese, proektlestirilgen bilimlendiriw texnologiyasi usilar qatarina kiredi.

Bu`gingi zaman talaplarinan kelip shig`ip, proektli bilimlendiriwdi to`mendegishe sheshiwge ja`rdem beredi:

- Bilimlendiriwdi real o`mir menen a`meliy jaqtan baylanistiradi;
- Teoriyalik mag`liwmatlardi a`meliy xizmet penen baylanistirip oqiwshilardi o`z betinshe islewge iytermeleydi;
- Ka`siplik ha`m tayanish qa`biletlerin rawajlandiradi.

Orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim dizimlerinde tariyx pa`ninin` tiykarg`i maqseti en` qa`dingi da`wirden ha`zirgi ku`nge deyin bolg`an watanimiz ha`m

ja`han tariyxina tiyisli en` tiyis waqiyalar menen oqiwshilardi tanistiriw, olardi O`zbekstan ha`m ja`han xaliqlarinin` ma`deniy ha`m ruwhiy miyrasina, aldin`g`i da`stu`rlerine, milliy ha`m qa`driyatlarina xu`rmet ruwhinda ta`rbiyalaw, ulli miyrasimizdin` dawamshilari ha`mde oni bayitiwshilari bolg`an ilayiq dawagerlerdi ta`rbiyalawdan ibarat.

Tariyxti oqitıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw- ilimiy pedagogikalıq pa`n bolip, ol oqiwshilarg`a tariyxtan puxta bilim beriw, olardi milliy g`a`rezsiz ideyasi ruwhinda ta`rbiyalaw ha`m ka`mel taptiriwda orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde oqitilatug`in tariyx kursinin` maqsetin, ta`lim-ta`rbiya waziypalari, mazmuni, metod ha`m usilların ha`mde tariyx oqitıwdin` en` tiyis quralların belgilep beredi.

Tariyxti oqitıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw tiykarg`i pa`n sipatında joqari oqiw orınlarında g`i tariyx fakul`tetlerinin` oqiw jobasına kiritiliwi ha`m oni u`yreniwden ko`zde tutilgen maqset, keleside oqitiwshi bolip shig`atug`in talabalardi orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitıwdin` ilimiy tiykarlari menen qurallantiriwdan ibarat.

Tariyxti oqitıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw o`zinin` g`a`rezsiz tekseriw predmetine iye. Joqari, *orta ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx pa`ninin` oqitiliwi ha`m oqitiw protsesin u`yreniliwi tariyxti oqitıwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw predmetin sho`lkemlesedi*⁹. Oqitiw protsesin ob`ektiv suwrette a`mel qilatwg`in o`z nizamliqlari bar. Olardi bilip aliw ha`m ta`lim-ta`rbiya protsesinde bul nizamliqlarg`a a`mel qiliw, olardan u`nemli paydalaniw orta ta`lim ha`m orta arnawli ta`lim diziminde tariyx oqitıwdi ilimiy tiykarda alip bariuinin` tiyis sha`rti.

⁹ Golish L.V. «Zamonaviy ta`lim texnologiyalari: mazmun, loyihalashtirish va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

1.1. Proektli ta'lim texnologiyasini' aktualig'i. Tariyx sabaqlarinda proekt texnologiyasini qollaniw (texnologiyaliq karta du'ziw) ha'm oqitiwdin' proekt texnologiyasi.

Proekt (projekt) – bul maqsetke bag`darlang`an do`retiwshilik xızmettin` sho`lkemlesken forması. Onın` juwmag`ı proekt o`nimi jetilisedi.

Bilimlendiriw barisinda, sonin` ishinde tariyx sabaqlarin oqitiwda pedtexnologiyalar, metodlar, usillardi ken` turde qollaw ushin bul protsesslerdi aldin ala proektlew isleri a`melde qollaniladi. *Proektlestiriw* isinde hazir modul ha'm texnologiyaliq kartalardi islewge a`hmiyet berilmekte. Sabaqtan ku`tiletug`in na`tiyjenin`, orinlaniwi kerek bolg`an maqset ha'm tu`sinikler, ko`nlikpeler, belgili qa`nigelik da`rejesin aliwda:

✚ Sabaqtin` formasi, metodi ha'm quralların tan`law, jan`a pedagogikalıq texnologiyalardan paydalaniw.

✚ Belgilengen bilim, ko`nlikpeler ha'm ta`rbiyalaniw ushin qansha waqıt kerekligin aniqlaw.

Shinig`iw ha'm ameliyat ushin tapsirmalardi islep shig`iw ha'm paydalaniw, waziypalardin` qanshelli duris bag`dar aliwin belgileydi. Biz oqiw-ta`rbiya islerimizdin` na`tiyjesin bilmesek, onin` sapasin aniqlay almaymiz. Sebebi pedtexnologyalardi ken` tu`rde qollaniwda oqiw protsessin joybarlaw modelin du`ziw paydali. Bul haqqında ko`plegen ilimpazlar B. P. Bespal`ko, M.Klarin, V.Slastenin, M.O.Ochilov, N.Saydaxmedov, K.Zaripov x.t.b. o`zlerinin` ilimiy miynetlerinde bayanlap bergen edi. Belgili *oqiw sabag`i protsessinin` proektin* islep shig`ariw to`mendegilerden ibarat basqishlardi qamtiydi¹⁰:

1. Bilimlendiriw protsessindegi da`slepki basqishta oqiw predmetinin` mazmunindag`i temalar, dereklerdi u`yreniw, materiallar jiynaw ha'm teren` uyreniwdi o`zin`izge sin`diriw kerek;

2. Predmettin` temasinin` maqsetin aniqlaw, og`an erisiw jolların anıq belgilew, waziypanı aniqlaw;

¹⁰ Golish L.V. «Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: mazmun, loyihalashtirish va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

3. Bilim aliwdin` maqseti ha`m waziypasina muwapiq tu`sinikler, ko`nlikpeler, belgili qa`niygelik da`rejesin aliwda;

4. Sabaqtin` formasi, metodi ha`m quralların tan`law, jan`a pedtexnologiyalardan paydalaniw;

5. Belgilengen bilim, ko`nlikpeler ha`m ta`rbiyalaw ushin qansha waqıt kerekligin anıqlaw;

6. Shinig`iw ushin tapsirmalardı islep shig`iw ha`m paydalaniw. Shinig`iw islerinde to`mendegiler qollaniladi:

➤ sabaq barisında a`melge asirilatuğ`ın shinig`iwlar;

➤ sabaqtan tisqari orinlanatuğ`ın shinig`iwlar;

➤ jeke ta`rtipte orinlanatuğ`ın tapsirmalar;

7. Oqiwshilar bilimin qadag`alaw ha`m bahalaw isleri (reyting, test);

8. Proektlestiriwdin` na`tiyjeliligın anıqlaw, analizlew ha`m juwmaqlar islew, qa`te-kemshilikleri bolsa oni duzetiwge baylanisli usinislar tayarlanadi.

Joqarida ko`rsetilgen ha`r bir basqish waziypalari o`z-ara baylanista a`melge asiriladi ha`m onin` natiyjeliligine erisiw, birinshiden oqitiwshig`a, ekinshiden oqiwshilarg`a ha`m u`shinshiden oqiw islerinin` mekteplerde shelkemlestirilip, joybarlastiriliwına baylanisli boladi. Joybarlastiriw basqishındag`i bahalaw kriteriyasi putkil bilimlendiriw protsessin o`z ishine qamtiydi. Onin` tiykarg`i waziypasi oqitiwdin` joybarlang`an texnologiyasi, onda ja`mlesken a`meldegi oqitiw protsessin a`melge asiriwdi qadag`alaw ha`m duzetiwge negizlengen bahalaw esaplanadi.

Usi kriteriya to`mendegi en` a`hmiyetli ko`rsetkishler menen belgilenedi:

❖ O`zlestiriw ko`rsetkishi birligi.

❖ Korrektsiya usili korsetkishin tan`law usili.

❖ Maqsetke eriskenlik da`rejesinin` ko`rsetkishi.

Ta`lim, bilimlendiriw protsessinde jan`a pedagogikalıq texnologiyalardıń roli ha`m a`hmiyeti ja`nede artıp baradi. Oqitiwshilar o`z na`wbetinde sabaq o`tiw usılların jetilistiriw, ha`r bir iske do`retiwshilik penen qarap, pedagogikalıq sheberligin turaqlı o`sirip bariwi kerek. Sonlıqtan da tariyx pa`ni oqitiwshilari o`zleri o`tetuğ`ın

toparlarda oqiw protsessin *modellestiriw*, onin` na`tiyjelerin sabaq o`tiwge engiziwi talap etilmekte. Ko`plegen oqitiwshilardin` ta`jiriybelerinen paydalanip, onin` menen tanisqan tu`rde oqiw protsessinde to`mendegilerge itibar bereyik.

Pedagogikalik protsesslerdi joybarlastiriw, proektlew din` printsipleri sipatinda modellestiriw, proektlew ha`m konstruksiyalaw isleri a`melge asiriliwi kerek. Sonin` ushinda tariyx pa`nleri oqitiwda ha`zirgi zamanago`y texnologiyalarda bul usillardi ken` tu`rde qolaniw o`zinin` na`tiyjesin beredi.

Proektlestiriwde - jan`a pedagogikalik ob`ektti, misali, okiu orni, mektepte tariyx predmeti, do`retiw din` uliwma ideyasi, u`lgisi, modeli islep shig`iliwi kerek. Onin` ushin mekemenin` nizamlari, ishki ta`rtip qag`iydalari, pedagoglardin` iskerligin, jumislarin belgileytug`in hu`jjetlerdi u`yrenip shig`adi, oni jetilistiriwge baylanisli usinislari beriledi. Yag`niy ishhi oqiw rejisi ha`m pa`n bag`darlamalari, qa`nigeliklerdin` pa`nge tiyisli jag`daylari, halati analizlenedi, metodikalik usinislari tayarlanadi, a`sirese oqiwshilar menen a`melge asirilatu`g`in ruwxiy – bilimlendiriw, ta`rbiya islerinin` is rejeleri, ilajlarinin` joybarlari u`yreniledi.

Proektlestiriwde- proektlew din` ob`ektlerinin` pedagogikalik protsesste qatnastiriwshilar waziypalari detallastiriladi ¹¹. A`sirese sabaqtin` reje-konspekti, ta`rbiya isleri rejisi, u`yge tapsirmalardi orinlaw ha`m tapsiriw kesteleri, ha`r tu`rli didaktikalik materiallar, sabaq kesteleri, sabaq modeli, texnologiyaliq kartalar, oqiwshilardin` ata-analari menen baylanislari, olardin` jasaw jag`daylari menen tanisiw ha`m basqalardi ko`rsetip o`tedi. Konstruksiya degende har bir sabaqtin joybari, onin quram bo`lekleri, duzilisi tusiniledi. Sabaqqa kirisiw aldinda oni sholkemlestiriw, talabalardi tinishlandiriw, mugaalim olardin` diqqatin ozine tartiu ogada axmiyetli. Biz ko`birek jurnal toldiriw, qatnasti aniqlaw, audmtoriyanin` tayarlig`in aniqlauwi tu`sinemiz. Ko`pshilik sho`lkemlestiriw etabinda oqiwshilardin` famiyalarin oqip shaqiradi, Bul usil geyde natiyje berse, geyde bermeydi, wakıt biykarag`a sarplanadi. Sonin` ushin qatnasti aniqlawda dizimge aliwdi jetilistiriw kerek. Ekinshiden, talabalar toparında «Muz jargish» texnologiyasinan paydalansa

¹¹ Golish L.V. «Zamonaviy ta`lim texnologiyalari: mazmun, loyihalashtirish va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

maqul boladi. Sabaqti *Proektlestiriw* arqali, belgilenip qoyilatug`in maqsetti, waziypani ha`m oqiwshilardin` imkaniyatlarin esapqa alg`an tu`rde belgilew, onin` quramalilig`in aniqlaw, oqiwshilarg`a beriletug`in tapsirma ha`m o`z betinshe islerdin` izbe-izligin saqlaw, sabaqta belgilengen waziypalardin` pa`tijesine erisiwdi ta`miyleytug`in usillar ham metodlardin` jiyindisi bolip esaplanadi. Sonin` ushinda tariyx pa`nlerinen pedagogikaliq texnologiyalardan paydalana sabaq beriw barisin *Proektlestiriwde* oqitiwshilar to`mendegilerge diqqatin awdariwi kerek:

➤ mug`allimnin` oqiw materiallari imkaniyatlarinan toliq paydalanip sabaqti proektlestiriwdi a`melge asiriw.

➤ ha`r bir temanın` ma`nisin, bilimlendiriw ha`m ta`rbiyaliq imkaniyatlarin aship beriwi.

➤ jeke, jup-jup bolip, toparlarg`a bo`linip islewdi sho`lkemlestiriwdi aldin ala proektlestiriw.

➤ belgili maqset tiykarinda oqiwshilardin` aqiliy rawajlaniwi dun`yag`a ko`z-qaraslarin ken`eytiwge imkaniyat do`retiw.

➤ materiallardi u`yreniw ushin pa`nge, onin` mazmunin biliwge ayirim ma`selesi ha`m temalarg`a qizig`iwshiliq oyatiw.

➤ Sabaq o`tiw dawaminda tema boyinsha oqiwshilardin` qanday bilimge iye ekenligin aniqlaw.

➤ oqiwshilardin` juwaplarin ta`riyplew, za`ru`r bolsa oni toliqtiriw.

➤ orni kelgende mashqalali sorawlar qoyiw arqali oqiwshilarda temani u`yreniw ha`m izleniwshilikke bag`darlau xam belsendiligini o`sirip bariw.

➤ oqiw, u`yreniw, talqilaw ushin temalardi usinis etiw menen qatar ku`tiletugin na`tiyjeni aldin ala proektlestirip biliw.

➤ oqiwshilardin` o`z betinshe islewi ushin sharayat qa`liplestiriw arqali uyreniletug`in tema menen baylanisli mashqalalarg`a o`zinin` mu`na`sebetlerin bildiriw.

➤ oqiw materialin ha`r ta`repleme u`yreniw, analizlew, ta`rbiyaliq ma`nisin bahalaw arqali, oqiw jobasina, bag`darlamasina, kalendar-tematikaliq jobasina ha`r bir sabaqta a`mel qiliwi kerek.

➤Tariyx sabag`inin proektlestin du`ziwde *sabaq moduli ha`m texnologiyaliq kartadan* paydalaniladi.

TA'LIM BERIW TEXNOLOGIYASININ' MODELI

TEMA: Kirisiw. O`zbek ha`m Qaraqalpaq xalqi etnogenezi ha`m etnik tariyxi kursinin` ma`qseti, waziypalari ha`m u`yreniw predmeti.

Oqitiw waqti: 2-saat	Topari: tariyx qa`niygeliginin` 4-kurs, qq toparlari, studentler sani - 25
Oqitiw sabag`inin` strukturasi. Lektsiyanin` jobasi	<p>1. Kirisiw. O`zbek ha`m Qaraqalpaq xalqi etnogenezi ha`m etnik tariyx kursi ha`m onin` tariyxnamasi.</p> <p>2. Pa`nnin` predmeti, izertlew ob`ektlari ha`m tariyx iliminde tutqan orni. Pa`nnin` ilimiy-metodikaliq tiykarlari ha`m pa`nler ara baylanisi.</p> <p>3. O`zbek ha`m Qaraqalpaq xalqi etnogenezi ha`m etnik tariyxi pa`ninin` jetilissen ka`mil insandi ta`rbiyalawdag`i orni.</p>
<p>Oqiw sabag`inin` maqseti To`mendegi bilim ha`m ko`nlikpelerdi qa`liplestiriw:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pa`nnin` strukturasi ha`m reyting kriteriyalari; - O`zbek ha`m Qaraqalpaq xaliqlarinin` kelip shig`iwi, olardin uzak dauam etken etnikalik tariyxi, kauimlerden birikpelerinen keyin xaliq bolip kayta duzilui, xaliqtan millet darejesine osip jetisiui, uliuma etnikalik ha`m etnogenez tariyxi materiallik ha`m jazba derekler tiykarinda uyreniu.; - xaliqlardin, elatlardin jasau tarizin, etnik jaktan ha`r turiligin uyreniu; - Ha`r bir xaliqtin ozinin` diniy isenimlerinin` barligin uyreniw; - dun`ya xaliqlarinin` xaliq elat sipatinda qa`liplestiriwin` ha`m bir-birine uqsasligi u`yreniw; 	
<p><u>Pedagogikalik ma`seleleri:</u></p> <p>1. O`zbek xalqi etnogenezi ha`m etnik tariyxi pa`ni, predmeti.</p> <p>2. O`zbek xalqi etnogenezi ha`m etnik tariyxin` uyreniudin` maqseti ha`m ilimiy metodologiyalik tiykarlari.</p> <p>3. O`zbek xalqi etnogenezi ha`m etnik tariyxin` u`yreniwidin` derekleri.</p>	<p><u>Student biliwi sha`rt:</u></p> <p>Etnogenez ha`m etnik tariyxi, tariyx iliminin` basli ma`selesi ekenligin.</p> <p>Tariyx iliminde qabil etilgen ha`m paydalanip kelgen pikir boyinsha, ha`r bir xaliqtin` kelip shig`iw tariyxinin` basqishlarin.</p> <p>Etnik basqishta territoriyaliq birlik, ekonomikalik xojaliq birligi, etno-ma`deniy birlik, antropologik til birligi, etnik ati, o`zlikti an`law, til birligi ha`m siyasiy jaqtan birigiwdin` payda boliwi.</p>
<i>Oqitiw usillari ha`m texnikasi</i>	Vizual lektsiya/ Bilemen. Bildim. Bilgim keledi. texnikasidan paydalanuw
<i>Oqitiwdi sho`lkemlestiriw formalari</i>	Frontal, ja`ma`a`tluk
<i>Oqitiw qurallari</i>	Tarqatpa materiallari, lektsiya tekstleri, vizual materiallar
<i>Oqitiw sharayatlari</i>	Arnawli texnika (videoproektor) a`spablari menen ta`miyinlengen auditoriya
<i>Monitoring ha`m bahalaw</i>	Tez tu`rde soraw (blits-opros), testler

Lektsiyanin` texnologiyaliq kartasi

Jumis barisi, basqishlari waqti	Jumistin` mazmuni	
	Oqitiwshi	Talaba
1 Basqish, Kirisiw (15 minut)	<p>1.1. Oqiw pa`ninin` atin aytadi, predmet boyinsha das`lepki uliwma tu`sinikler beredi. Metodikalig ha`m sho`lkemlestiriwshi ta`repleri, taza tema taxtag`a jaziladi (1-qosimsha)</p> <p>1.2. Temanin` reyting o`lshemleri talabalarg`a usiniladi (1.2-qosimsha).</p> <p>1.3. O`tiletug`in taza tema boyinsha tema jobasin ha`m tayanish tu`sinikleri menen tanistirip o`tedi. (2-qosimsha).</p> <p>Tiykarg`i a`debiyatlar menen tanistiradi.</p> <p>Oqiw da`stu`rin talabalarg`a tanistiradi.</p> <p>1.4. Lektsiya sabag`inin` mazmuni, maqseti ha`m oqiw na`tijelerin aytadi. Talabalardi aqliy hu`jimge tartiw ushin qiziqtiriwshi sorawlar beredi. (4-ilova).</p>	<p>Tin`laydi ha`m jazadi aniqlastiradi, sorawlar beredi</p> <p>Temanin` atin jazip aladi</p> <p>Jazip aladi</p> <p>Sorawlarg`a juwap beredi</p>
2 basqish, Tiykarg`i protsess (55 minut)	<p>2.1. Lektsiya jobasinin` barliq sorawlari boyinsha vizual materiallardı ko`rsetedi. (5- ilova 1,2,3,4-slaydlar)</p> <p>Temanin` tiykarg`i jerlerin jazip aliwlarin aytadi, to`mende qoyilg`an ma`seleler slaydlar arqali tu`sindiriledi.</p> <p>1. O`zbek ha`m Qaraqalpaq xalqi etnogenezi ha`m etnik tariyx kursi ha`m onin` tariyxnamasi?</p> <p>2. Pa`nnin` predmeti, izertlew ob`ektleri ha`m tariyx iliminde tutqan orni. Pa`nnin` ilimiy-metodikalig tiykarlari ha`m pa`nler ara baylanisi?</p> <p>3. O`zbek ha`m Qaraqalpaq xalqi etnogenezi ha`m etnik tariyx pa`ninin` jetiliske ka`mil insandi ta`rbiyalawdag`i orni?</p> <p>Juwaplardi tuwirlaydi ha`m juwmaqlaydi.</p> <p>2.2. Talabalardin` erkin pikirlewine ruxsat beriledi ha`m olardi jaristiradi.</p>	<p>Tin`laydi, u`yrenedi, jazadi, aniqlaydi, sorawlar beredi</p> <p>Tiykarg`i jerlerin jazadi</p> <p>Sorawlarg`a juwap beredi</p> <p>Juwap beredi</p>
3 basqish, juwmaqlawshi basqish (10 minut)	<p>3.1. Tema boyinsha uliwma juwmaq islenedi, tema oqiw tapsirmalari arqali bekkemlenedi.</p> <p>3.2. Talabalardin` bilim ha`m ko`nlikpelerin 1 ha`m 2 oqiw tapsirmalari arqali tekseriledi ha`m bahalanadi (6-7 ilovalar).</p> <p>3.3. Kelesi sabaqda o`tiletug`in ma`seleni aytip o`tedi ham o`z betinshe tayarliq ko`riwlerin aytadi.</p> <p>3.4. Talabalarg`a u`yge tapsirma qilip:</p> <p>(1). O`z betinshe jumis ushin temalar usiniladi;</p> <p>(2). O`zin-o`zin tekseriw ushin sorawlar beriledi.</p> <p>(3). A`debiyatlardi u`yreniwge beredi.</p>	<p>tin`laydi, juwmaq shig`aradi</p> <p>o`z betinshe tayarliq ko`riwleri ushin tapsirmanı jazip aladi</p> <p>Dokladlar temasına tayarlanadi</p>

1.2. Oqiw proektinin' texnikaliq pasporti. Oqiw proektinin' mu'ddetleri. Proektlik ta'limnin' tiykarlari:

Proektlestiriv usuli – oqiw xizmeti bolıp, ta'limnin` ha`r bir basqışında teoriya ha`m a`meliyat ortasındag`ı baylanıstı birlestiriedi, ta`miyinleydi. Proekt jaratıwg`a birden u`shke shekem student qatnasıwı mu`mkin¹².

Proekt xizmetinin` usillari ha`m qurallari: Bul bap joqari oqiw ornında proektlestiriv xizmetinin` usillari ha`m qurallarına bag`ishlang`an. Onda «proekt», «oqiw proekti», «oqiwdi proektlestiriv», «proektlew boyınsha tapsırma» boyınsha tu`sinik alasız.

Bul jerde oqiw proektlerinin` tu`rleri ha`m texnologiyalari haqqında so`z etiledi.

Oqiw proekti: uliwma tu`sinik- Proekt (projekt) – bul maqsetke bag`darlang`an do`retiwshilik xizmettin` sho`lkemlesken formasi. Onin` juwmag`ı proekt o`nimi jetilisedi.

Oqiw proekti – bul:

➤ studentlerdin` o`zbetinshe oqiw xizmetin sho`lkemlestiriv usili problemani aniqlaw ha`m sheshiw na`tiyjesinde tutiniwshig`a kerekli konkret o`nim tayarlanadi;

➤ A`meliy ma`selelerdi teoriyalıq bilimlerge su`yenip sheshiw din` oqiw quralı;

➤ Studentlerdin` bilimin teren`lestiriv ushin bag`darlang`an oqiw ta`rbiya quralı.

✚ *Joqari oqiw ornında proektlestirivdin` aktuallig`i:*

✚ *Izertlew proekti:*

I. Tayarlaw basqishi:

1.1. Izertlew temasinin` aktuallig`in tiykarlap beriw.

1.2. Problemaniin` predmeti ha`m ob`ektin qa`liplestiriv.

¹² Golish L.V. «Zamonaviy ta`lim texnologiyalari: mazmun, loyihalashtirish va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

1.3. Qarardi usiniw

1.4. Izertlew waziypasin belgilew

1.5. Izertlew usil ha`m quralların tan`law

1.6. O`nimdi usiniw formasın anıqlaw.

II. Orinlanıw basqishi

2.1. Izertlewdi a`melge asiriw

2.2. Juwmaqlar

2.3. Izertlew na`tiyjelerin bezew ha`m prezentatsiya.

III. Na`tiyje basqishi

3.1. Prezentatsiya ha`m proektti qorg`aw

3.2. Izertlewge sirtqi (eksport) bahasi

Proektlestiriw usilinin` rejelestirilgen oqiw na`tiyjeleri¹³:

- Oqiwda belsendiligi ko`rinedi
- O`z betinshe ha`m erkin pikir ju`rgizedi
- O`z bilimin quradi ha`m informatsiya ortalig`ında o`zin jog`altpaydi
- Izertlewlər, eksperimentler, analiz isleydi
- Sebep-na`tiyje baylanisin ornatadi
- Ha`r tu`rli tarawdan bilimlerin qollap problemani tabadi ha`m sheshedi
- Juwmaq jasaydi ha`m juwapkershilikti moynina aladi
- Komanda bolip isleydi
- O`zinin` kemshiliklerine juwap beredi
- O`zinin` xizmet na`tiyjelerin analizleydi, jetiskenlik ha`m kemshiliklerin anıqlaydi, qiyinshiliqlardin` sebebin izleydi, qa`telerdin` du`zeti w jollaprin tabadi.
- Berilgen tan`law huqiqinan paydalanip, o`z pikir ha`m usinislarin bildiredi.
- Qabil etilgen qarar na`tiyjelerin ha`m aqibetlerin boljap biledi

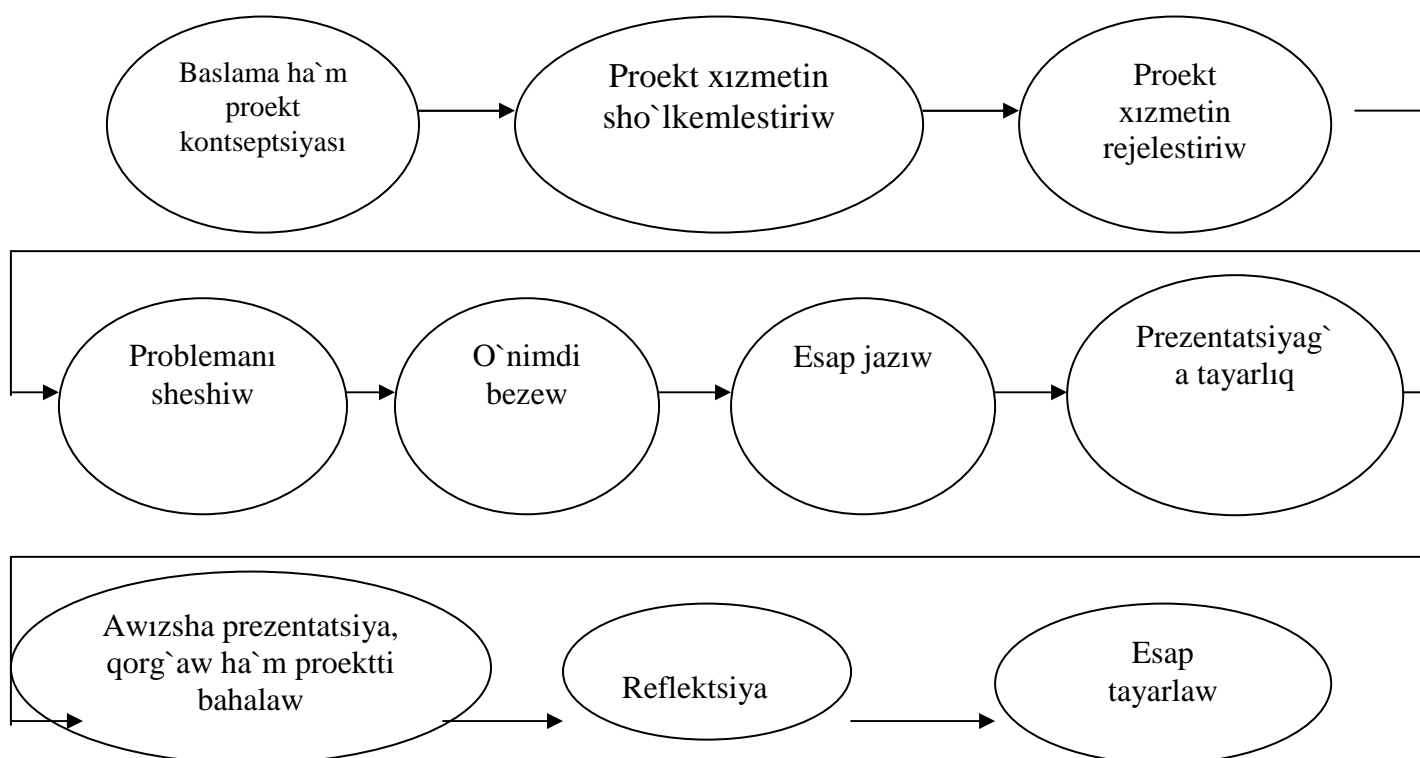
Oqiw proektinnin` tu`rleri, islew texnologiyasi:

¹³ Golish L.V. «Faol o`qitish usullari: mazmun, tanlash va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

Oqiw proektin tayarlaw – «proekt» so`zinen kelip shig`ip izbe-iz xizmet tu`ri esaplanadi. Ol problemani aniqlawdan baslanadi, sho`lkemlestiriv, rejelestiriv xizmeti, ja`mietshiliktin` bahalawi ushin materialliq o`nim islep shig`ariw menen juwmaqlanadi.

- *Proektlestiriv usili* – oqiw xizmeti bolip, ta`limnin` ha`r bir basqishinda teoriya ha`m a`meliyat ortasindag`i baylanisti birlestiriedi, ta`miyinleydi. Proekt jaratiwg`a birden u`shke shekem student qatnasiwi mu`mkin ¹⁴.

Oqiw proektlew xızmetinin` du`zilisi ha`m mazmunı¹⁵

✓ *Proektlestiriv xızmeti* – sonnan ibarat, onda studentler jan`a ta`rtipte yaki toparlar boyınsha berilgen temada oqıw, izertlew yaki konstruktorlıq xızmetti orinlaydı.

✓ *Onın` wazıypası* – jan`a o`nim alıw, ilimiy, ekonomikalıq yaki basqa problemani belgili waqıtta sheshiw.

¹⁴ Ziyomuxammedov, B Abdullaeva Sh. «Ilg`or pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot» «Ma`naviyat asoslari» darsi asosida ishlangan uslubiy qo`llanma T. «Abu Ali Ibn Sino» 2001 yil.

¹⁵ Golish L.V. «Faol o`qitish usullari: mazmun, tanlash va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

Proektlestiriw tu`ri ha`m onin` tiykarg`i belgileri

Proektin` tiykarg`i belgileri	Proekt tu`ri
<i>Pa`n ta`repten mazmunli taraw</i>	
Bir pa`n ko`lemine, ayirim waqitta basqa pa`nnen g`liwmatlardi aliw	Jeke Proekt
Bir neshe bilimlar tarawina tiyisli bolg`an	Pa`nler araliq
Proektr ko`lemi	
Proekt ko`lemi	Kishi, orta, u`lken
Qatnasiwshilar sani	Jeke, topar bolip
A`melge asiriw da`wirinin` dawamlilig`i	
1-2 ha`pte dawaminda islep shig`ariladi	Qiska mu`ddetli
Bir ay dawaminda islep shig`ariladi	Orta mu`ddetli
Bir aydan ko`birek waqitta islep shig`ariladi	Uzaq mu`ddetli
Oqiw rejesine kiritilgenligi	
Proekt u`stinde auditoriyadan tisqari g`a`rezsiz islew pa`ndi yreniw juwmag`inda, onin` na`tiyjeleri ko`rsetkishi ha`m halaniwi – juwmaqlawshi seminar/a`meliy, laboratoriya inig`iwlarinda rejelestiriledi. Juwmaqlawshi tekseriw ko`leminde halaniw mu`mkin	Juwmaq
Oqiw kursinan bilim beriw mazmunin` bir bo`legi ditoriyadan tisqari joybarlaw g`a`rezsiz iske ajratiladi (sabaq nasi, bo`lim). Na`tiyjeler bul oqiw da`wirine rejelestirilgen minar/ a`meliy/laboratoriya shinig`iwlari da usiniladi	Araliq
Auditoriyadan tisqari g`a`rezsiz xizmet shen`berinde ko`lemi yinsha u`lken oqiw bo`limi yaki barliq kurs dawaminda islep ig`iw rejelestiriledi. Araliq na`tiyjeler seminar/a`meliy/laboratoriya inig`iwlari da usiniladi ha`m bahalanadi	Ashiq tikkeley

Proektlesken bilimlendiriwge tiykarlang`an oqiw shinig`iwinin` texnologiyaliq sizilmasi

1-tayarliq basqishi: auditoriya jumisi

Bilim beriwshi

- 1. Oqiw proektne qoyilg`an talaplar:**
- Sheshimli jag`day bayan etiledi (Joybarg`a kiriwge qaran`);
 - Tiykarg`i sheshim ha`m proekt - lestiriw xizmetinin` maqseti ja`ma`a`tshilik ta`rizde qaliplestiriledi.

2. Proekt tapsirmasi tarqatiladi. Individual ta`rizde tapsirmalar u`yreniledi

Bilim aliwshi

1. Toparlarg`a birlestiriledi. Temani tan`law haqqinda uliwma sheshimdi qarap shig`adi ha`m qabil etedi

2. Proekt tapsirmasi menen tanisadi

3. 5 ha'm 6 adamnan ibarat Proektin' kishi toparlari sho'lkemlestiriledi

3. Joybar u'stinde islewdi sho'lkemlestiredi

4. Olarg'a ko'rsetpe beriledi:

- Toparlarda islew qag'iydasi menen tanistiriladi;
- Oqiw joybarinin` algoritm izbe-izlikte islew boyinsha baylanis sho'lkemlestiriledi (2-3 toparlarda);
- is na'tiyjelerinin` du`zilmesine itibar qaratiladi

4. Proekt xizmetin toparlardag'i jumisti sho'lkemlestiredi: joybardi orinlaw bag`darlari ha'm basqishlarin belgileydi, topar ag`zalari arasindag'i funktsiyalardi bo`listiredi, sheriklik ko`rinislerin belgileydi, Proekt waziypalarin islep shig`iw, onin` na'tiyjelerin ko`rsetiw ha'm prezentatsiya tu`rleri ha'm usilların tan`laydi. Joybar jumislarinin` issi rejesinin` waziypalari, olardi orinlaw mu`ddetleri, tayar o`nim tu`rlerin ha'm juwapkerlerdi ko`rsetedi

2-orinlaw basqishi: auditoriyadan tisqari is

5. Ma'sla`ha`t beredi, toparlar jumisin ko`rip shig`adi, olar xizmetin qollap-quwatlaydi, baqlaydi, mag`liwmatlardi izlewge ja`rdemesedi, o`zi mag`liwmat deregi boladi, Proekt islerin monitoringin a`melge asiradi.

5. Individual waziypalarg'a tiyisli islerdi orinlaydi. Belsendi ha'm o`z betinshe isleydi, ha`r kim o`z waziypasina iye ha'm birgelikte:

- tu`rli dereklerden xabar jinyaydi, analiz etedi ha'm uliwmalastiradi;
- ta`jriybe o`tkeredi, esap-kitaplardi orinlaydi;
- za`ru`rlikke qarap ma'sla`ha`tlesedi;
- araliq na'tiyjelerdi analizleydi;
- Proekt o`nimin ko`rsetiw;
- Esabat du`zedi;
- Proektdegi jetiskenliklerdin` o`zin-o`zi bahalaw anketalarin toltiriw;
- Proekt isi na'tiyjeleri prezentatsiyani ra`smiylestiredi

3- juwmaqlawshi basqishi: auditoriya isi

6. Proektlestiriw bilimlendiriw din` topardag'i jumisin sho'lkemlestiredi

7. Prezentatsiyanin` baslaniwi shek taslaw arqali izbe-iz dag`azalanadi

7. Toparlar o`z is na'tiyjeleri haqqında shig`ip so`yleydi

8. Jumisti juwmaqlaw. Toparlardin` o`z ara bahasi .

1.3. Proektlestirilgen oqitiwdin` TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Bilim beriw tu`ri. Is basqishi	Iskerligi	
	Oqitiwshi	Oqiwshi
Birinshi oqiw sabag`i: tayarliq basqishi		
1.Oqiw shinig`iwina kirisiw	Sabaq temasinin` maqsetin aytadi, oqiwshilarg`a ku`tiletug`in na`tiyjeler ma`lim etiledi; oqiw sabag`inin` is ta`rtibi ha`m o`zgeshelikleri, oqiw na`tiyjelerin bahalaw ko`rsetkishleri ha`m kriteriyalari menen tanistiradi	
2. Tiykarg`i basqish	Joybar xizmeti mazmuni xam onin keleshek mamlardin` tiykarg`i waziypalari menen tanistiradi. Oqiwshilardin` joybar temasi boyinsha bilimlerin aktuallastiradi: blits-sorawnama o`tkeredi yaki soraw juwap tu`rin qollanadi. Temalardi usinadi, joybar mazmuni haqqinda sa`wbetlesedi. Toparlarg`a birlesiw ha`m joybar temasin tan`lawdi usinadi.	Toparlarg`a bo`linedi. Temani tan`law haqqinda uliwma qarardi taliqlaydi ham qabillaydi.
	Sa`wbetlesiw arqali mashqalani ortag`a qoyadi: mashqalali jag`daydi bayanlaydi ha`m oqiwshilardi qarama-qarsiliqlardi aniqlaydi, olardi sheshiw za`ru`rligin biliwge, mashqalani ha`m joybar temasina baylanisli sorawlar qoyiladi. Oqiwshilardin` joybar maqseti ha`m waziypalarin aship beriw boyinsha diskussiyalar yaki pikirler hu`jimin sho`lkemlestiredi. Bahalaw o`lshemi menen tanistiriladi.	Sorawlarg`a juwap beredi; qarama-qarsiliqti aniqlaydi, olardi sheshiw za`ru`rligin biledi; jag`daydi ha`m joybar temasin ko`rip shig`adi. Joybar maqseti ha`m onin` waziypalarin sa`wlelendiredi.
	Joybar tapsirmasin qoyadi. Oqiwshilardin` onin` menen tanisiw ha`m tu`sinigin sho`lkemlestiredi. Xabar derekleri, oni jiynaw ha`m analiz etiw usillarin usinadi. Joybar xizmeti na`tiyjeleri ha`m uliwma protsessti bahalaw kriteriyalari ha`m o`lshemleri menen tanistiradi	Joybar tapsirmasi menen tanisadi. Sorawlar beredi
	Oqiwshilardin` joybar u`stinde islewi oqiwshilardin` joybar u`stinde islew tu`rin tan`lawin sho`lkemlestiredi. Joybar toparlari qa`liplesiw sho`lkemlestiredi.	Joybar u`stinde islew tu`rin tan`laydi. Toparlarg`a birlesedi

	<p>Topar isi ushin tapsirma beredi, toparg`a islew qag`iydalarin esletedi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - joybardag`i waziypalar ha`m xizmet tu`rlerin ajiratiw, olardi qatnasiwshilar arasinda bo`listiriw - - joybar waziypalarin orinlaw, onin` na`tiyjelerin sa`wlelendiriw ha`m prezentatsiya usillari ha`m quralların tan`law; - isshi rejesin du`ziw 	<p>Proektlestiriw boyınsha topardag`i tapsirmanı sho`lkemlestiredi: joybardi orinlaw jo`nelisleri ha`m basqishların belgileydi, topar ag`zalari arasındag`i funktsiyalardi bo`listiredi, joybar waziypalarin orinlaw ha`m prezentatsiya tayarlaw.</p>
3. Juwmaqlawshi bahalaw basqishi	<p>Joybar tapsirmasi boyınsha istin` tiykarg`i na`tiyjelerin belgilew ha`m joybar xizmetin rejelestiriw boyınsha sheshim qabil etedi. Oqiwshilar itibarin joybardin` is mazmunina ha`m joybardin` basqishina orinlaw grafigine qaratadi. Sorawlarg`a juwap beredi.</p>	<p>Sorawlar beredi</p>
Auditoriyadan tisqari jumis: orinlaw basqishi		
<p>1. Joybardin` orinlanıwi.</p> <p>2. Na`tiyjelerdin` sa`wleleniwi.</p> <p>3. Esabat du`zilisi.</p> <p>4. Prizentatsiyani tayarlaw</p>	<p>Ma`sla`ha`t beredi, topar jumisların dodalaydi, olardin` jumisların xoshametleydi, baqlaydi, xabar dereklerin izlewge ja`rdem beredi, o`z xabar deregi boladi, joybar jumislari monitoringi ha`m tekseriwin a`melge asiradi.</p>	<p>Individual waziypalarg`a tiykarlanıp tapsirmanı orinlaydi. Belsendi ha`m g`arezsiz isleydi, ha`r kim o`z waziypasına tiykarlanıp ha`m birgelikte:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tu`rli dereklerden xabar jiynaydi, analiz etedi ha`m uliwmalastiradi; - prezentatsiyalar o`tkeredi, - aralıq na`tiyjelerin dodalaydi; <p>Ha`mme aling`an na`tiyjelerdin` uliwma jiyini ko`rip shig`iladi. Joybar o`nimin sa`wlelendiredi. Esabat du`zedi. Joybardag`i jetiskenliklerinin` o`zin-o`zi bahalaw anketaların toltiradi. Joybar jumisi na`tiyjeleri prezentatsiyasin ra`smiylestiredi</p>

Ekinshi oqiw tapsirmasi: juwmaqlawshi basqish		
1. Oqiw tapsirmasina kiriw	Joybarlar prezentatsiyasina ko`rsetpe beredi: toparlardin` orinlang`an joybarlardi usiniw reglamenti ha`m dawamlilig`in belgileydi. Bahalaw o`lshemleri ha`m ko`rsetkishlerin esletedi, o`z-ara bahalaw kestesin tarqatadi	
2. Tiykarg`i basqish	Prezentatsiya baslaniwi dag`azalanadi. Ha`r bir topar prezentatsiya juwmaqlari boyinsha: - mazmuni boyinsha aniqlawshi sorawlar ha`m ha`r bir qatnasiwshinin` roli haqqinda aniq maqsetke qaratilg`an sorawlar berdi; - basqalar sorawlarg`a juwaplar waqtinda quwatlaydi ha`m xoshametleydi	Toparlar o`z jumisi na`tiyjeleri haqqinda bayanat qiladi ha`m olardi belgilengen tu`rde usinadi. Sorawlarg`a juwap beredi
	Toparlardin` joybar prezentatsiya talqilaniwi ha`m o`z ara bahalaniwin uyimlastiradi	Komanda bolip talqilaniwi arqali prezentatsiya, aling`an o`nim, joybar xizmeti na`tiyjelerin bahalaydi
	Oqiwshlar menen birge joybar boyinsha jumis protsessi ha`m juwmaqlarin dodalaydi, xoshametleydi, eger za`ru`r bolsa, ayirim oqiwshilardin` jetiskenlikleri ha`m qa`teleri haqqinda o`z pikirini individual bildiredi	
3. Juwmaqlawshi bahalaw basqishi	Joybar xizmetinin` tiykarg`i na`tiyjelerin aniqlaw boyinsha sheshim qabil etedi. Orinlang`an jumistin` kelesi professional xizmeti ushin kerekligine itibar qaratadi. Joybar ha`m joybarli bilimlendiriw maqsetine erisiw da`rejesin analiz etedi ha`m bahalaydi.	Na`tiyjeler protsessi , o`zinin` ondag`i qatnasin basqalar bahalarin esapqa alip o`zi bahalaydi

II-BAP: Ta`limge texnologiyaliq jandasiwdin` a`hmiyeti ha`m onin` u`zliksiz rawajlanivi.

Ta`limdi texnologiyalastiriw ideyasi jan`aliq emes. Bunnan 400 jil aldin Chex pedagogi Yan Amos Kamenskiy ta`limdi texnologiyalastiriw ideyasini ilgeri qoyadi. Ol ta`limdi texnikaliq etiwdi using`an, yag`niy xa`mme na`rse, nege oqitilsa jaqsi na`tiyjege iye boladi. Na`tiyjege alip keliwshi oqiw basqishin ol «didaktik mashina» dep atag`an¹⁶. Bunday didaktik mashina ushin aniq qoyilg`an maqsetler: bul maqsetlerge erisiw ushin, aniq sa`ykeslengen qurallar; bul qurallar menen qanday paydalaniw ushin, aniq qag`iydalardi tabiw a`hmiyetlilikin jazg`an.

Ta`lim teoriyasi ha`m a`meliyatta oqiw basqishina texnologiyaliq qa`siyetin beriw ushin 50-jillarda birinshi uriniwlar qiling`an. Olar o`z ko`rinishin da`stu`riy oqitiw ushin texnikaliq qurallardi jaratiwdi tapqan.

2.1. Tariyx pa`nin oqitiw texnologiyalari klassifikatsiyasi.

Ha`zirgi waqitta pedagogikaliq texnologiya «oqitiwdin` texnikaliq qurallari yaki komp`yuterlerden paydalaniw tarawindag`i ta`jiriybeler qaralmaydi, ba`lki bul talim na`tiyjeligin asiriwshi faktorlardi analiz etiw, islep shig`iw ha`m de usil ha`m materiallardı qollaniw, sonday-aq qollanip atirg`an usillardi bahalaw joli arqali ta`lim basqishinin` tiykarlari xa`m oni maqul jollarin islep shig`iwdi aniqlaw maqsetindegi izertlewler»di tu`sindiredi. Barliq talim ha`m ta`rbiya isleri pedagogikaliq texnologiya jolina o`tkiziw, mektep a`meliyati pedagogikaliq basqishti iqtiyarli ko`riw ha`m oni a`melge asiriwdan keskin buriliwi to`mendegilerdi an`latadi:

- onin` h`r bir bo`limi ha`m basqishlarinin` izbe-izlikte tiykarlang`anlig`i (ta`lim basqishin ta`rtiplestiriw aniqlang`an xa`m tiykarlang`an islerdi belgili ta`rtipten du`zilgen bo`limler – qarim-qatnas, informatsiya xa`m basqariwdin` usil

¹⁶ Golish L.V. «Faol o`qitish usullari: mazmun, tanlash va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

xa`m qurallarini bo`liw arqali imkani barinsha ra`smiylestiriw tiykarinda qa`liplestirilgen);

- juwmaqlaushi na`tiyjeni tuuri diagnoz qoyiug`a bag`darlang`anlig`i;
- ta`lim basqishina barliq sharayat ha`m belgilengen waqit ishinde qoyilg`an ilimiy maqset jaqsi na`tiyjege erisiudi ta`miynleytug`in, islep shig`ariu texnologiyaliq basqishtin` joqari ha`m aniq jolg`a qoyilg`an izbe-izlik muwapiqlastirilg`an qa`siyetti beriwi;
- onin` na`tiyjeligi xa`m insan imkaniyatlarini (ku`sh, waqit) muwapiqlastiriw maqseti menen barliq ta`lim protsessini basqariw;

1930-jildin` ortasinda AQSh tin` Indiana universitetinde talabalarg`a esitiw xa`m ko`riw ta`limi boyinsha lektsiyalar oqilg`an, 1964-jil sol jerdin` o`zinde esitiw xa`m ko`riw (audiovizual) ta`limi boyinsha qa`niygelerdi tayarlaw kursi: islep shig`ariwdi rejelestiriw esitiw xa`m ko`riw qurallarini isletiw xa`m olardin` sipatin baxalaw, sol qurallardi qollap oqiw basqishinin` basqariw da`stu`rleri kirgiziledi.

1954-jili professor B.F.Skinner ta`repiyen islerdi bo`listiriw boyinsha *u`ziliksiz texnologiyasin* o`zinde ko`rsetiwshi *da`stu`rlesken ta`lim modeli* tiykarlari jaratiladi. Qaytar baylanisli na`zerde tutiwshi: xa`r bir orinlang`an istin` tuwrilig`in tez baxalaw xa`m egerde keyingi qa`demde qa`telik bolsa qaytariw dep aytqan ¹⁷.

1958-jil pedagog N.Krauder bir qatar berilgen xa`m juwaplardin` durislig`ina baylanisli ra`wishte qaytar baylanisqa muwapiq juwaplardi ko`p tan`law DT ken`eytirilgen sizilmasin usindi.

1970-jillarg`a kelip «*Ta`lim texnologiya*»si – «ta`lim texnologiyaliq qurallari yaki komp`yuter tarawindag`i» izleniwler emes: bul ta`lim baskishinin` na`tiyjeligin asiriwshi faktorlardi analiz etiw joli menen, sistemag`a keltiriw ha`mde usil ha`m materiallardi qollaw joli menen sonday-aq, qollanip atirg`an usillardi bahalaw arqali ta`lim basqishinin` en` qolayli printsiplerini aniqlaw xam jollarini islep shig`iw maqsetindegi izleniwler dep a`melge asirildi. 1990-jillarg`a kelip ta`lim texnologiyasi mashqalalarini pedagog ilimpazlardan : V. Klarin, V.

¹⁷ <http://ru.wiktionary.org/wiki>.

Guzeuv, V.P. Bepal`ko, V. Monaxov, G. Selevko, S. Usmanov, M. Ochilov, J. Yuldashev, S. Saydaxmedov, ha`m basqalar islep shiqti.

XXI a`sirdin` basina kelip “Pedagogikanin` predmeti insan ta`biyatina (baylanisli bolg`an) oqiw ta`rbiyaliq xa`reketler na`tiyjesi ortasindag`i nizamli mu`na`sa`betler esaplanadi”¹⁸. Bir qansha usillardan "tan`law xuqiqi” ornina, ilimiy , ta`biyatqa tiyisli pedogogikag`a berilgen yaki insan haqqindag`i aniq bilimler tiykarinda bar bolg`an sharayatlar ushin xa`reketleniw din` maqul jollarin aqiliy jobalastiriw di usinadi.

2004-jilg`a kelip ilimpaz A.M. Kushnir «Pedagogika ushin texnologiya ma`nisine o`z aldina, hesh na`rsege uqsamaytug`in, sonday-aq og`an texnikaliq qaytalaw ma`nisi n oylap tabiwg`a hesh qanday sebep joq. Texnologiya a`hmiyeti ha`m waziypasi boyinsha insaniylik, islep shig`ariwshiliq, sotsialliq ha`m ekonomikaliq bar na`reselerdi bar bolg`aninday qabil etiw kerek» dep ko`rsetedi.

Ta`limge texnologiyaliq jandasiw din` tiykarg`i mazmuni o`z ishine to`mendegilerdi qamtiydi:

- ✓ Ha`r bir sabaq ma`lim bir maqsetti a`melge asiriw g`a qaratilg`an ha`m puxta jobalastirilg`an bolmag`i lazim;
- ✓ Ha`r bir sabaq bekkem ideyag`a siyasiy bag`darg`a iye boliwi tiyis;
- ✓ Ha`r bir sabaq turmis penen biyg`a`rez ja`miyet qurilisi a`meliyati menen baylanisli boliwi za`ru`r;
- ✓ Ha`r bir sabaq tu`rli metod metodikaliq usil ha`m qurallardan ken` ja`ne o`nimli paydalang`an halda alip bariliwi kerek;
- ✓ Sabaqqa ajratilg`an ha`r bir waqitti u`nemlep, odan na`tiyjeli paydalaniw lazim;
- ✓ Ha`r bir sabaq mug`allim ha`m oqiwshilardin` aktiv iskerligin ta`miyenlewi tiyis;
- ✓ Sabaqta oqiwshilardin` qunt penen islewin payda etetug`in bekkem ta`rtip ornatilg`an boliwi za`ru`r;

¹⁸ Tolipov. O`, Usmonboeva M «Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot» «Fan» Toshkent. 2005 yil

✓ Ha`r bir sabaq oqiwshilardin` o`zbetinshe is alip bariwin a`melge asiriwg`a qaratiliwi kerek;

✓ Oqitiw protsessin pu`tkil oqiwshilar menen jalpi alip bariw ha`m birge ha`rbir oqiwshinin` individual ayirmashiliqlarin esapqa alip ju`rgiziw lazim.

Tariyx sabaqlarinin` sapasin jaqsilaw ha`m onin` natijeligine erisiwde oqiw protsesinde ken` turde qollanilatug`in zamanago`y pedagogikaliq texnologiyalardin` metodlarinan to`mendegilerdi atap o`tsek orinli¹⁹:

- ✚ *Mashqalali oqitiw texnologiyasi,*
- ✚ *modellestiriw texnologiyasi,*
- ✚ *interaktiv oqitiw,*
- ✚ *rawajlandiriwshi texnologiyalar,*
- ✚ *shaxsqa qaratilg`an texnologiyalar,*
- ✚ *oyin texnologiyalari.*

Ilimpazlardan G.K.Selevko, M.V.Klarin, V.P.Bespal`ko, V.M.Manaxov, V.L.Farberman, B.Yuldashev T.Ernazarov, L.Golish, U.K.Tolipov, Saidaxmetov ha`m basqalardin` ilimiy miynetlerinde pedagogikaliq texnologiya tusinigi ha`m usillarina ha`r turli aniqlamalari beriledi.

Texnologiyaliq metodlardi paydalaniwda oqitiwshinin o`zi juwapker bolg`ani menen joqaridag`i avtorlardin` miynetlerinde pedagogiqaliq texnologiyandin` to`mendegi metodlarin atap o`tedi: *Aqliyhujim, Klaster, Kararlar shejiresi, Bilemen, biliudi kaleymen, Bilip aldim, Zikzak strategiyasi, Insert, Rollerde oyin, Isbilermenli, Interaktiv, usillar, FSMU, Akvarium, Tarezi, Jelpigish, Bumerang, Skarabey, Rauajlandiriushi, Al`ternativ, Modul, Mashkalali okitiu texnologiyalari x.t.b..*

Ha`zirgi zamang`a muwapiq pedtexnologiyalardan paydalaniwdin` en` a`hmiyetli talaplarinan biri oqitiwdin` ilimiy negizleniwi. Sabaqti rejelestiriw arqali, belgilenip qoyilatug`in maqsetti, waziypni ha`m oqiwshilardin` imkaniyatlarin esapqa alg`an tu`rde belgilew, onin` quramalilig`in aniqlaw,

¹⁹ Golish L.V. «Zamonaviy ta`lim texnologiyalari: mazmun, loyihalashtirish va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

oqiwshilarg`a beriletug`in tapsirma ha`m o`z betinshe islerdin` izbe-izligin saqlaw, sabaqta belgilengen waziypalardin` pa`tijesine erisiwdi ta`miyleytug`in usillar ham metodlardin` jiyindisi bolip esaplanadi.

Sonin` ushinda talabalarg`a tariyx pa`nlerinen pedagogikalik texnologiyalardan paydalana otirip sabaq beriw barisinda oqitiwshilar to`mendegilerge diqqatin awdariwi kerek:

➤ mug`allimnin` oqiw materiallari imkaniyatlarinan toliq paydalanip sabaqti rejelestiriwdi a`melge asiriw.

➤ ha`r bir temanın` ma`nisin, bilimlendiriw ha`m ta`rbiyalik imkaniyatlarin aship beriwi.

➤ jeke, jup-jup bolip, toparlarga` bo`linip islewdi sho`lkemlestiriwdi aldin ala rejelestiriw.

➤ belgili maqset tiykarinda oqiwshilardin` aqiliy rawajlaniwi dun`yag`a ko`z-qaraslarin ken`eytiwge imkaniyat do`retiw.

➤ materiallardi u`yreniw ushin pa`nge, onin` mazmunin biliwge ayirim ma`selesi ha`m temalarga` qizig`iwshiliq oyatiw.

➤ Sabaq o`tiw dawaminda tema boyinsha oqiwshilardin` qanday bilimge iye ekenligin aniqlaw.

➤ oqiwshilardin` juwaplarin ta`riyplew, za`ru`r bolsa oni toliqtiriw.

➤ orni kelgende mashqalali sorawlar qoyiw arqali oqiwshilarda temani u`yreniw ha`m izleniwshilikke bag`darlaw xam belsendiligin o`sirip bariw.

➤ oqiw, u`yreniw, talqilaw ushin temalardi usinis etiw menen qatar ku`tiletugin na`tiyjeni aldin ala joybarlap biliw.

➤ oqiwshilardin` o`z betinshe islewi ushin sharayat qa`liplestiriw arqali uyreniletug`in tema menen baylanisli mashqalalarga` o`zinin` mu`na`sebetlerin bildiriw.

➤ oqiw materialin ha`r ta`repleme u`yreniw, analizleu, ta`rbiyalik ma`nisin bahalaw arqali, oqiw jobasina, bag`darlamasina, kalendar-tematikaliq jobasina ha`r bir sabaqta a`mel qiliwi kerek. Tariyx sabag`inin rejesin du`ziwe *sabaq moduli ha`m texnologiyaliq kartadan* paydalaniladi. Tariyxiiy pa`nlerdi ha`zirgi zaman talabina

muwapiq oqitiw ku`ta` kuramali bolip, ha`r bir pedagogqa u`lken juwapkershilik ju`kleydi. Sebebi, jan`a pedtexnologiyadan paydalaniw arqali jeke adamdi, jas o`spirimdi o`z betinshe pikir ju`rgiziwge, erkin pikirlew arqali do`retiwshilikke de u`yretiledi.

➤ Ha`r bir sabaqta ta`limnin` aniq maqseti belgileniwi, pa`n bag`darlamasinda ko`rsetilgen temanin` oqitiliwi boyinsha qanday usildan paydaniwi kerekligin mug`allim jeke ta`jiriybesine qaray aniqlap aliwi sha`rt.

Oqitiw barisinda mug`allim za`rurli mag`liwmatlardi tan`lap aliwi sabaqliqtan o`nimli paydalaniwi, ha`r temag`a tiyisli bolg`an ma`selelerdi ken` turde bayan etiw ha`m oqiwshilardin` o`zlestiriw qa`biletine sa`ykes halda pa`n boyinsha onin` mazmunin tu`siniwine ja`rdem beriwi kerek.

Tariyx pa`nlerin pedagogikaliq texnologiyalar tiykarinda okitiwda tariyxtin` xronologiyasi saqlanip, ja`miyettin` basqishpa-basqish rawajlaniw da`wirlerine diqqat bergen tu`rde sabaq protsesi sho`lkemlestiriledi.

2.2. Tariyx sabaqlarin sho'lkemlestiriw ha'm basqariwdin' sapasin asiriwda zamanago'y texnologiyalardin' orni.

Jaslarimizdin` sanasina tariyxiiy tu`sinikler, tariyxiiy faktler ha`m tariyxiiy bilimlerde qanshelli sistemalasqan tu`rde, jana zamanago'y oqitiw metodlari ha`m texnologiyalar ja`rminde jetkerip, sin`irip ha`m qa`liplestirip bayitip barsaq, sonshelli bul ko`nlikpe ha`m bilimlerde o`zlestiriwi ja`ne de jetilip, teren`lesip baradi.

Tariyxiiy bilimlerde iyelep, o`zlestirip aliw protsessinde talabalarimizda o`tmish tariyximizg`a, tariyxiiy yadnamag`a bolg`an qizig`iwshiliqta artadi. Tariyx pa`nin oqitiwde ja`ne de jetilistiriwdin` zamanago'y pedagogikaliq texnologiyalardin a`meliyatta qollaniw ha`m tariyx oqitiw metodikasini teren`irek biliw ha`m ko`nlikpelerge erisiw ma`selelerin jedellestiriw bwgingi da`uirimizdin` talabina aylanbaqda.

Oqitiw metodikasi- bul oqitiw mazmuninin` ajiralmaytug`in ha`reket formasi. Biraq oqitiw metodlardin, pa`nnin` mazmuninan ajiralg`an tu`rde qaraw mu`mkin emes, sonliqtan pa`ndi oqitiw metodlari menen oqitiwdin` pedagogikaliq texnologiyalardinin` o`zine ta`n o`zgeshelikleri boladi.

Pa`ndi *oqitiw metodi* - bul oqitiwshi menen oqiwshinin` bilimlendiriw mazmunin o`zlestiriwge qaratilg`an belgili izbe-izlikte islegen ha`reketler dizimi. Tariyx pa`nlerin oqitiw metodikasini qa`liplestiriw ha`m jetilistiriw arqali tariyx sabaqlarinin` sapasin jaqsilaw, natiyjeligine erisiw pa`nnin` maqseti ha`m waziypasina muwapiq metodlari, usillari, formalarin, optimal variantlarin, texnologiyalardin islep shig`iw ha`m paydalaniwde talap etiledi. Pa`nlerde oqitiw metodlari birneshe tarawlarg`a bo`linip klassifikatsiyalanadi.

Sabaqti oqitiw usillari - sabaq protsessinde ta`lim ta`rbiya ha`m oqiwshilardin` jetik insan bolip rawajlaniwini ta`miynleytug`in, onin` unamli na`tiyjesine erisiw, h.t.b. ilimiy teoriyaliiq ha`m didaktikaliiq na`tiyjeler kompleksini tu`siniledi. Tariyx sabaqlarinin` usillari, metodlari, formalari ha`m tu`rleri haqqinda ko`plegen pikirler bar. Solardin` ayirimlarina toqtap o`teyik.

Ilimpaz - metodist tariyxshi V.G.Kartsev tariyx oqitiw metodikasinda tariyxii oy-pikir ha`m tu`siniklerdi qa`liplestiriw usillarin 5 toparg`a bo`lip u`yreniwdi usinadi ²⁰:

- ✚ Tariyxii pikirlew ha`m tu`siniklerdi qa`liplestiriw metodlari.
- ✚ Uliwma tu`siniklerdi qa`liplestiriw metodi
- ✚ Waqit ha`m ken`islikte tariyxii rawajlaniw dialektikasin aship bahalaw metodi.
- ✚ Tariyxii zamanago`y waqiyalar menen baylanistiriw metodlari.
- ✚ Tariyxii bilimlerde turmista ha`m a`meliyatda qollanilaw metodlari.

Ilimpaz P.S. Leybengrub tariyxii oqitiwda gu`rrin`lesiw, lektsiya, bayanlaw, sa`wbetlesiw, ko`rgizbelilik, sabaqliq penen islesiw, tariyxii hu`jjetler menen islesiw, ko`rkem a`debiyatlardan paydalanilaw metodlarin atap o`tedi.

Ataqli ilimpaz, tariyxshi, ko`plegen oqiqliqlar avtoru P.S.Vagin metodlardin` ishinde:

- I. Janli so`z: gu`rrin`, analiz, xarakteristika, mashqalali bayanlaw,
- II. Ko`rgizbeli metodlar,
- III. Tekstler menen islesiw metodlarinan paydalanilawdi usinis etedi.

A`lbette, bul metodlar ha`m usillar da`wir ha`m waqit imtixanlarinan o`tip, oqitiwshilardin` is ta`jiriybesinde ken` tu`rde sinap ko`rilip qollanilaw kelingeni edi. Ha`zirgi zamanagoy metodlardin` jetilistiriliwi ha`m texnologiyalarinin` o`siwi menen bul metod ha`m usillardin` jan`asha tu`s aliwina da gu`man joq. Oqitiw metodlarinin` ayirimlari haqqinda so`z etpekshimiz.

Tariyxii faktlerdi, waqiyalardi ha`m qubulislardin` mazmunin oqitiw ha`m u`yretiw barisinda qollanilatug`in mashqalali bayanlaw metodinan paydalanilaw mu`mkin ²¹:

- ✓ *Talaba neni bilmeytug`in edi, oni qalay biliwi kerek?*
- ✓ *Bul ma`selege mu`na`sebeti basqashama?*
- ✓ *Pikirge qarsi pikirini aytiwi kerekpe?*

²⁰ Bespal`ko V.P. Pedagogika i progressivnie texnologii obucheniya. – M.: 1995

²¹ Bespal`ko V.P. Pedagogika i progressivnie texnologii obucheniya. – M.: 1995

✓ *Juwmag`ında nege erisiwi kerek?*

Pa`n mug`allimi bul sorawlarg`a duris juwapti tabiwda talabalarg`a temani tu`sindiriw, oqitiw barisinda ja`rdemlesedi. Bul metodin` waziyyasi tariyxiy qubilisardi u`yreniw, waqiyalardin`, protsesslerdin` mazmunin aship beriwdin` barisinda belgili bir mashqalag`a talabanin` o`z jeke mu`na`sebetin, pikirin bildiriwge uqibin osiriw, olardin` tiykarinda qanday nizamlar jatatug`inlig`in, qanday qubilislar menen baylanislig`in aniqlawdan ibarat.

Bir qatar faktlerdin` mazmunin tu`sindirip sabaq temasin bayanlaw barisinda, oni toqtatip, Sizler ne menen tanistin`izlar, qubilis penen be yamasa mazmundi ashiw menen be?- dep mashqalali soraw qoyiladi. Tapsirmani orinlap bariwda talaba erkin pikirlewge u`yrenip, o`z betinshe tariyxiy qubilislar xaqqinda mu`na`sebetin bildiriwi mumkin.

Bunday jan`a oqitiw usilinan paydalaniw belgili natiyjelerin beriwi so`zsiz. Ja`ne de talabalar qosimsha neni bilip aliwi kerek? Bul metodta mug`allim tariyxiy qubilislar, waqiyalar, o`zgerisler, mashqalalardin` sheshiliwi ma`selesine, onin` mazmunin ashiwg`a itibardi ku`sheytiwi kerek.

Tariyx pa`nlerin oqitiw barisinda talabalardin` o`z betinshe pikirlewin o`siriw ushin to`mendegi usillardan paydalansa boladi:

Analiz usili: O`z betinshe pikirlew barisinda yadin`izdag`i waqiyani sostav bo`leklerge bo`lin`iz, basli belgilerdi, qarama-qarsi ta`replerdi ajiratip shig`arin`iz, oni ajiratiw ushin sxema formasinda sizip, bir ta`repine unamli, ekinshi ta`repine unamsiz qubilislar, ma`selelerdi jazip analiz islenedi.

Sintez usili: Talaba pikirlegende biletug`in waqiyalardin` basli belgilerin biriktirip, ha`r qiyli ta`repleri arasindag`i baylanisti, qarama-qarsiliqlardi aniqlaydi.

3. *Salastiriw usilinda:* belgili faktlerdi jan`a faktler menen salistiradi, uqsasliq ha`m ayirmashiliq belgilerin tabiwg`a ha`reket etedi. Bul usillarda qollaniw ushin to`mendegi tablitsani paydalanamiz.

Jaslarimizdin` qa`biletine qarap do`retiwshilik iskerligin o`siriw, tariyxiy pa`nlerdi oqitiw barisinda o`zinin` jaqsi na`tiyjesin beretug`in *da`sturiy*

metodlaridan esaplanatugin: *leksiya, a`meliy, seminar* sabaqlarini` da birneshe tu`rleri bar.

Misali: Lektsiyalardan: mag`liwmatli, mashkalali, ko`rgizbeli, binarli, kirisiw, tematikaliq, vizualli, akademiyaq, interaktiv, sholiw lektsiyalarin atap o`tsek boladi. Sonday-aq talabalarg`a sabaqtan tisqari o`z betinshe jumis, esse, referat, tariyxiy xronika ha`m baska da jeke tapsirmalar ha`m temalardi qa`biletine qarap usiniw, bunday islerge qatnasatug`in oqiwshilardi barqulla xoshametlep bariw kerek. O`z betinshe islew talaba ha`m oqiwshilardi g`a`rezsiz erkin pikirlewge, do`retiwshilikke bag`dar aliwina, bilimlerde aliwg`a umtiliwshilig`in ha`m qa`biletin o`siriwge ja`rdemesedi.

G`a`rezsizlik jillarinda jan`a da`wir talabina sa`ykes keletug`in, ta`lim standartlarina muwapiq sabaqliqlardi jaziw, baspadan shig`ariw islerine u`lken a`himiyyet berildi. Tariyx pa`ni boyinsha mektepler, litseyler, kolledjler ha`m joqari oqiw orinlari ushin jan`a sabaqliqlar, oqiw qollanbalari, metodikaliq qollanbalar baspadan shig`arilip oqiwshilar ha`m talabalarg`a jetkerildi. Tariyx pa`nlerinen sabaqliqlar jaziw ha`m basip shig`ariw, oni ken` tu`rde paydalaniw, ilimpazlardan, oqitiwshilardan u`lken juwapkershilikti talap etedi.

Tariyx sabag`inin` mazmunin jetilisiriw, jaqsilaw, sapali oqitiw ushin a`llette jaqsi sabaqliqtin`, kitaplardin`, baspa shig`armalarinin` a`himiyyeti ja`nede artip baradi. Tariyx oqitiw metodikasinda sabaqliqlar ha`m baspa tekstler menen islew metodina u`lken a`himiyyet beriledi.

Pa`ndi oqitiw usullarin ja`nede jetilistirip bariw ushin sabaqliqlar, tariyxiy-ilimiy maqala, a`debiyatlarg`a bolg`an talap ha`zirgi ku`nimizde de artip barmaqta. Oqiw orinlarinda tariyxiy a`debiyatlardan paydalaniw arqali *sabaqqa tayarlaniw* pedagoglardin` en` a`himiyyetli waziypasi ha`m minneti ²².

Tariyx mug`allimlari sabaqqa tayarlaniwdi sabaqliq penen tanisiwdan baslawi, pa`ni boyinsha standartlar, pa`n bag`darlamasi, is da`stu`ri, kalendar`-tematikaliq

²² Sultanov B., Tilegenov A., Boynazarov F. Yangi pedagogik texnologiyalar asoslari. (Interfaol darslar). Innovatsion jarayon. Toshkent-2007

rejesi, a`siyrese sabaqlig`i, metodikalik qollanbalari boliwi sha`rt. Ja`nede, tariyxiy a`debiyatlar, ilimiy maqalalar, oqiw metodikalik ko`rsetpeler ha`m ha`r bir temag`a tiyisli ko`rgizbeli qurallaridan paydalaniwi kerek. Keyin barliq jiynalg`an materiallarin uliwmalastirip sabaqqa tayarlanadi. Jan`a zaman talabina sa`ykes keletug`in milliy o`zgesheliklerimizdi o`zinde sa`wlelendirip sabaqliqlar, oqiw qollanbalarin tayarlaw isi qizg`in ju`rgizilmekte. Ha`zirgi ku`nde buring`i da`wirde jazilg`an sabaqliqlardin` ornina zamanago`y kadrlardi tayarlawda jan`a standartlarga sa`ykes keletug`in, tariyx pa`ni boyinsha sabaqliqlar do`retilip atir.

Sabaqliq – mug`allimnin` sabaqqa tayarlaniwindag`i en` a`hmiyetli qurali bolip esaplanadi. Sabaqliq qanshelli jaqsi jazilsa pa`nnen o`tiletug`in sabaqta ha`r tu`rli metodlardan paydalaniwg`a sonshelli ken` jol ashiladi. Sabaqliq oqiw orinlarinin` oqitiwshi, pedagog ha`m talabalari, oqiwshilarina bilimlendiriw isindegi bag`darlawshi tiyarg`i normativ hu`jjet bolip tabiladi. Onda pa`nnin` bag`darlamasina muwapiq ha`r bir sabaqta o`tiletug`in temaning` mazmuni, maqseti ha`m waziypalari, didaktikalik talaplar ha`m izertlewshi, ta`jiriybeli oqitiwshilardin`, ilimiy izertlewlerinin` juwmaqlari o`zining` sa`wlesin tapqan. Sonliqtanda mug`allimler sabaqliqtan paydalaniw arqali o`tiletug`in temaning` ideyasini, bag`darin aniqlaydi, teksti menen tanisadi, mazmunin u`yrenip shig`adi. Sabaqliqtan paydalaniw barisinda oqitiwshilar to`mendegilerge itibar beredi ²³:

- Ma`selenin`, temaning` metodikalik tiykarlari;
- U`yreniwdin` didaktikalik maqsetleri;
- Materiallardin` logikalik, du`zilisi ha`m metodikalik qayta isleniwi;
- Oqiw diziminde tariyx predmetinde sol temaning` orni;

Sabaqliqta oqiwshilar ushin jas o`zgesheligine, tu`siniksiz bolg`an, jan`a mag`liwmatlardin` temani u`yreniwdegi o`zgesheligi.

Mine sonnan keyin oqitiwshi o`zine kerekli sabaq temasini u`yrenip shig`iw barisinda onin` mazmunini ashish beriw ushin tayarlanadi. Bunnan son`g`i etapta: sabaqliqtag`i temag`a tiyisli materiallardin` analizlep, neler berilgen, qalay berilgen,

²³ Sa`diev A., Toshpulatov T., Gaffarov Ya.. Tarix o`qitish metodikasi. Toshkent, 1993-yil.

bular nege qaratilg`an, ne ushin olay, basqasha emes, nelerdi paydalanıw kerek, onıń mag`liwmatlari jetkiliklime? - degen sorawlarg`a juwap tabamiz. Bular sabaqtıń maqsetin anıqlawg`a ja`rdemlesedi.

Solay etip sabaqtıń maqsetin temanıń jobasi, sabaq materialı negizinde anıqlaw ushin:

1. Temanıń yadrosı, ideyalari, kerekli tu`siniklerin paydalanıp analizlew tiykarında teksttegi materialg`a sa`ykes keletug`in maqsetlerdi ayırım-ayırım bo`leklerge bo`liw.

2. Temag`a muwapiq teksttin` baspalari menen baylanislig`in anıqlaw. Analizlengen materiallardan onıń maqsetke muwapiqlig`in ayirip, uliwmalastirip jaziw. Tariyx sabaqlıqlarina tayarlanıw barisında oqitiwshilar tema boyınsha tu`sindiriw, bayanlaw ushin oqiwliqtag`i materialdi jaqsi o`zlestirip, o`zinin` sanasına sin`dirip aliwi sha`rt. Awizeki bayanlawda oqitiwshinin` so`z sheberligi, bilimi, ta`jiriybesi u`lken a`xmiyetke iye.

Sabaqliqta material belgili izbe izlikte, logikalıq baylanista bolıp bayanlanadı. Oqitiwshinin` teksti tu`siniwi menen sabaqliqtag`i logikalıq baylanis, oni tu`sindiriw arasında o`zgeshelik bolatug`ini so`zsiz. Temadag`i tu`sinikler oni tu`sindirip beriw menen baylanisli, faktler anıq ideyalar toliq temanıń mazmunı toliq ashiliwi za`rur.

Tariyx pa`nin oqitiw barisında mug`allimnin` sabaqtag`i kirisiw so`zinde:

1. Buring`i o`tilgen tema menen jan`a temani baylanistiriwi.
2. Temanıń a`hmiyetin atap o`tip, oni u`yreniwdegi maqsetin bayanliwi.
3. Jan`a materialdi oqiwshilar qollaniwi ushin mug`allim emotsionallıq tayarlıqtı qa`liplestire biliwi, diqqatin o`zine qaratiwi sha`rt.

4. Bunin` ushin bolsa mug`allimler tariyx sabag`ında bayanlaw barisında bir a`hmiyetli faktke, tariyxıy waqiyag`a, ma`selege, mashqalag`a, protsesske, qubilisqa ayırım tariyxıy shaxstin` o`mirine ha`m basqalarg`a itibarin qarata biliwi kerek.

Oqiwshilarg`a tu`sindiriletug`in mag`liwmatlar qisqa, tu`sinikli ha`m mazmunli, o`zine tartarliqtay bolıp beriledi. Geypara waqitlari sabaqqa tayarlanıw barisında qosımsha materiallar, misallar, faktlerdi aship beriwge tuwra keledi. Onin` ushin oqiwshilardin` tayarlıq da`rejesi, bilimi, qizig`iwshilig`i, konkret oqiw

situatsiyasi esapqa alinadi. Ha`tteki oqitiwshinin` jeke eruditsiyasi, tayarlig`i, metodikaliq usilinin` rolide sheshiwshi boladi. Sonin` sebebinnen ha`r bir oqitiwshi tariyx pa`ninin` sabag`ina tayarliq ko`riwdin` ratsional, sinalg`an, na`tiyje beretug`in formalarinan paydalaniwi za`rur.

Bilimlendiriw barisinda, sonin` ishinde tariyx sabaqlarin oqitiwda metodlar ha`m usillarin ken` turde paydalaniw protsesinde aldin ala sabaqti rejelestiriw u`lken a`hmiyetke iye. Bul bag`darda oqitiwshi sabaqtin` formasi, metodi ha`m quralların tan`laydi, belgili bilim, ko`nlikpeler ha`m ta`rbiyalar beredi. Jaslarimizg`a bilim ha`m ko`nlikpeler beriw menen qatar oqiwshilardin` bilimin qadag`alaw ha`m bahalaw islerinde reyting dizimi amelge asiriladi.

Tariyx pa`ninen sabaq beriw ha`m oqitiwdi na`tijeli a`melge asiriw ushin reyting qoyiwda to`mendegi sha`rtlerge tiykarlaniwi kerek:

1. Tariyxiy dereklerdi analizlew, ha`diyselerdin` ma`nisin, belgilerine sholiw islew.
2. Tariyxiy ha`diyselerdin` geografialiq ornin, kartadan ko`rsetiw.
3. Tariyxiy da`liyller, protseslerdi shaxslardin` isin bahalap, analizlep beriw.
4. Waqiyalardi ha`m ha`diyselerdi qiyaslap salistiriw.
5. Tariyxiy materialdi awizeki, jazba izshillik penen bayanlaw, obrazli ta`riyplep beriw.
6. Reje - konspekt, temani tiyisli uliwmalastiriw, qosimsha material paydalanip biliw.
7. Tariyxiy waqiya mazmunina tiyisli lektsiya yamasa jazba istin` jobasin du`zip bariw.
8. Lektsiya kitaptan mag`liwmat aliw, referat tayarlap biliwi, tariyxiy shig`armanin` mazmunin u`yreniw, basqa derekler menen islep biliwi kerek.

Joqarida ko`rsetilgen ha`r bir oqitiw metodi ha`m usillarin paydalaniwdin` waziypalari o`z-ara baylanista a`melge asiriladi ha`m onin` na`tijeliligine erisiw, birinshiden oqitiwshig`a, ekinshiden oqiwshilarg`a ha`m u`shinshiden oqiw-metodikaliq islerin oqiw orinlarında kewildegidey sho`lkemlestiriwge baylanisli boladi.

III-BAP: Tariyx pa`nlerin oqitiwda interaktiv texnologiyalardi qollaniwdi proektlestiriw:

Ta`lim texnologiyasinda o`qiwshilardi jedellestiretug`in ha`m oqitiw-ta`rbiya jumislarin sho`lkemlestiriwdin` topar metodlari burinnan qollanilip kiyatir. Jan`a a`sir oqiwshilardi oqitiwg`a, qaniegeler tayarlawg`a ayiriqsha talap qoymaқта. Sol sebepli oqiwshilardin` sinshil pikirlewine, do`retiwshilik oylawin, do`retiu`shilik uqiplig`in ha`m miynet iskerligin rawajlandiriw oqiw protsessinde de, pedaogikada da basli maqalag`a aylandi. Bul waziypalardi a`melge asiriw ushin qatar jan`a metodlar, usillar islenip shig`ildi ha`m qollanilmaqta. Solardin` biri interaktiv metodi. Interaktiv metodin qollaniwg`a rawajlang`an demokratiyalıq ma`mleketler oqiw orinlarında u`lken a`hmiyet bermekte.

«Interaktiv» so`zi anglichan tilinen kelip shiqqan «Interast», «Inter» birgelikte, «ast» ha`reket etiu` degen ma`nisti an`latadi. Interaktiv – birgelikte ha`reket etiw metodi mag`analarında qollaniladi²⁴.

Interaktiv oqitiw dialogiyalıq xarakterde alip bariladi, mug`allim oqiwshi, oqiwshi-mug`allim, oqiwshi-komp`yuter menen qarim-qatnasıqqa tu`sinedi. Interaktiv oqitiw-biliw hizmetin sho`lkemlestiriwdin` ayiriqshi tu`ri. Interaktiv oqitiwda oqiwshinin` o`zligin ha`rtarepleme du`zege shig`ariw ushin ha`mme jag`daylar jaratiladi. Barlıq oqiwshilar bilu` protsessinde qatnastiriladi, bilgeni ha`m oylag`an oyi haqqında o`zinin` pikirin aytiw mu`mkinshiligine iye boladi. Oqiw materialin o`zlestiriwge ha`r bir oqiwshi jeke u`les qosadi, alg`an bilimi, o`zlestirgen ideyasi, xizmet a`disi haqqında joldaslari menen ortaqlasadi. Biliw protsessii haq niyetlilik ha`m bir-birewdi qollap-quwatlaw tu`rinde sho`lkemlestiriledi. Bunin` na`tiyjesinde oqiwshilar jan`a bilimdi tez o`zlestirip aladi, biliw iskerligi jetilisedi, birgelikte islesiw joqarg`i basqishqa ko`teriledi. Interaktiv oqitiw bes elementten turadi:

- o`z-ara paydali g`a`rezlilik;
- jeke juwapkershilik;
- o`z-ara ha`rekette ja`rdem beriw;

²⁴ Qosnazarov Q., Pazilov A., Tilegenov A. Pedagogika. Bilim., No`kis 2009

- birgelikte jumis islew ko`nlikpesi;
- toparda islew.

Oqiwshilar dialogiyaliq oqitiw barisinda sinshil oylamali mashqalalardi sheshiwg`e, uqsas pikirlerdi salistirip ko`riw, «jeti ma`rte o`lshep, bir ma`rte kesip» sheshim qabil etiwg`e, pikir talasina qatnasiwg`a, balalar menen pikir almasiwg`a u`yrenedi. Bunin` ushin sabaqta birgelikte jumislar sho`lkemlestiriledi. Izertlew joybarlari qollaniladi, roli oyinlar oynaladi, xabar derekleri menen jumislar alip bariladi, do`retiwshilik jumislardan paydalaniladi.

Oqitiwdin` Interaktiv metodlari okiwshilardi ku`ta` jedellestiredi, olardin` biliw mu`mkinshiliklerin iske qosadi, oqiw protsessine jaris elementin kirgizedi, jeke oqiwshinin` jumis na`tiyjesinen topar oqiwshilari jumis na`tiyjesinin` rtiqmashlilig`in korsetedi. Sabaqta birge islesiw keypiyatin payda etedi. Na`tiyjede bilim beriwshi ha`m oqiwshilardi birge islesiwge u`yretiwshi ortalıq qa`liplese.

Interaktiv oqitiw metodi oqitiwshi, pedagogqa to`mendegi ma`selelerdi sheshiwde u`lken ja`rdem beredi:

- Sabaq temasına oqiwshilardi qiziqtiriw;
- oqiw materialin bekkem o`zlestiriw;
- sinshil oylawin rawajlandiriw;
- baylanis ko`nlikpelerin qa`liplestiriw;
- barliq oqiwshilardi oqiw xizmetine jedelli qatnastiriw;
- oqiw toparında en` qolayli psixologiyaliq jag`day jaratiw h.t.b.

Oqiwshilardi Interaktiv qarim-qatnasiqqa u`yretiwdin` maqul joli trening sabaqlar, oyinlarg`a, aqliy hu`jim, pikir talasi, ju`zbe-ju`z pikirlesiw, do`n`gelek stl a`tirapında ashıqtan-ashıq so`ylesiw ha`m basqalarg`a qatnastiriw bolip esaplanadi.

Oqitiwdin` Interaktiv metodlarin qollawg`a mina talaplar qoyiladi²⁵:

- Sabaqqa barliq oqiwshilardi jedelli qatnastiriw;
- Oqiwshilardi sabaqqa psixologiyaliq jaqtan tayarlawg`a, o`zligin ha`rta`repleme ju`zege shig`ariwg`a en` qolayli sharayat jaratiw;

²⁵ Qosnazarov Q., Pazilov A., Tilegenov A. Pedagogika. Bilim., No`kis 2009

- Interaktiv texnologiyasina u`yreniwshiler 25-30 oqiwshidan aspawı kerek. Sonda g`ana kishi toparlardag`i jumislar na`tiyjeli boladi, ha`r bir oqiwshini tan`law, ha`r bir oqiwshinin` mashqala boyınsha shig`ip so`ylewine erisiw mu`mkin;

- Sabaq xanasi ha`mme ta`repten talapqa say da`rejede tayarlanıwi, kishi ha`m u`lken toparlardın` jumis islewine qolaylı bolıwi ha`m ha`mmenin` sabaqti alıp bariwshini ko`riwge mu`mkinshiligi bolıwi tiyis;

- Sabaqti o`tkeriw ta`rtibinen ha`m waqtına ayırıqsha a`hmiyet beriw, bul haqqında oqiwshilar menen sabaqtin` basında kelisip aliw. Basqalardıń pikirinshe shidaw, ha`r bir oqiwshinin` shig`ip so`ylew huqıqın ha`m qa`dir-qimbatın hu`rmetlew;

- Sabaq qatnasiwshiların toparlarga`a bo`liwge u`lken kewil bo`liw.

Bul talaplardı a`melge asiriw Interaktiv oqitiw metodların do`retiwshilik penen sheber qollawg`a mu`mkinshilik jaratadı.

3.1. Oyinli texnologiyalar.

Miyet ha`m oqıw menen bir qatarda oyın da insan iskerliginin` en` tiykarg`i tu`rlerinen biri. Oyinın` strukturasi o`z ishine to`mendegilerdi aladı:

- maqsetlerdi qoyiw;
- rejlestiriw (proektlestiriw);
- a`melge asiriw (maqsetti);
- natıyjeni analiz etiw.

Oyinli iskerliktin` motivatsiyasi iqtıyarlilig`i, tan`law imkaniyatı ha`m oyın elementlerinin` barlig`i, mu`ta`jliklerdi qandiriw, o`zini an`law ha`m o`zinin` imkaniyatların qollana biliwi ta`miynlenedi.

Oyinlar adamlar turmisında balalıqtan baslanıp putkil o`miri dawamında belgili waziypalardı orınlawg`a xızmet etedi. Yagniy adamzat payda bolg`alı onin` ruwxiy madeniyati oyında payda bolg`anligi ma`lim. Ha`r bir insan ka`malg`a jetkenge shekem oyinsız kewlin ko`teriwisız yamasa keypiyatın o`siriwi ushin albette oyın, hazil quwnaqlılıq za`rur na`rse. Oyinlardın o`zine tan belgileri bolıp erkin iskerlikti o`siriw balanin` o`zinin` kewilin ko`teriwı sezimi, do`retiwshiligin

yamasa ta'pqiqlig'in emotsionalliq ko'terin'kilik, improvizatsiya arqali qarama qarsi hareketi, basekilesiwi arqali belgili qag'iydalar menen oyin mazmunin belgilew, izbe izligin saqlaw, waqtinsha yamasa dawamiylik'in aniqlaw arqali oyinlar sho'lkemlestiriw h t b.

Oyinga baylanisli texnologiyalar adamzat madeniyatinda oyin sipatinda qaliplesedi ha'm rawajlanadi. Oyin miynet ha'm bilimlendiriw adam iskerliginin' bir tu'ri esaplanadi. Turmis tajiriybesinde oyin iskerliginin' o'zine ta'n funktsiyalari bolip ko'nil ashiw, qizig'iwshiliq oyatiw, qatnasiqlar birligine erisiw, oyin terapiyalik uqibin ko'rsetiw diagnostikalik, sotsial ma'deniy qa'diryatlardi iyelew, adamlardin ja'maat bolip jasaw ta'rtilerinin ha'm normalarin u'yreniw tajiriybesin jetilistiriwge qaratiladi. Oyindi oqiw protsesin belsendilestiriw ha'm jetilistiriwde qollanilsa maqsetke muwapiq boladi. Atap o'tip atirg'an texnologiya usilinda didaktikalik maqset qoyilip belgili qag'iydag'a boysing'an halda oqiw materialarinan paydalanip jaristiriw elementleri u'nemli paydalaniladi ha'm didaktikalik waziypinin' natiyjesinde oyinnin' ahmiyeti ku'sheyyedi. Oqiwshilar bunda zerigip qalmastan berilgen waziypa ha'm tapsirmalardi majburlemegen halda oyin barisinda orinlaydi.

Sonin' ushinda pedagogikalik oyin tu'rleri ko'binese to'mendegi turlerge bo'lip klassifikatsiyalanadi:

1. Sonin' ishinde tarbiyalaniwshilardin' oyin iskerligine, fizikalik qabiletine, intellektuallig'I ha'm do'retiwshiligine, miynet su'ygishligine, psixologiyasina (jas o'zgesheligine) qaray oyin tu'rlerine bo'linedi;

2. Pedagogikalik protsestin' xarakteri boyinsha oqitiw, trening, qadagalaw, tarbiyasin jetilistiriw, do'retiwshiligi, ka'sipke bag'darlaw psixotexnikalik jagdayi;

3. Oyin metodikasina qaray ha'r tu'rli predmetler boyinsha syujetler rollerde oynaw, iskerligin arttiriw, uqiylilig'in o'siriw, imitatsiya.

4. Ha'r tu'rli ortalik ha'm orinlarina qaray oyinlar, ashiq hawada, stadionda, stol usitinde, televidenie, texnikalik oqiw qurallaridan komp'yuterden paydalaniw, jiljimali, xareketli h.t.b.

Oyin texnologiyalarin qollaniw usillarida juda ha'r qiyli. Iskerlik oyinlari, KVN oyinlari, ziyrekler ha'm tapqirlar, preskonferentsiya, rollerde oynaw, teatr, drammalik dogereklerde oynau interv`yu, debatlar, zakawat, Birja, isbilermenlik oyinlari yamasa tariyxiy sayaxat oyinlari.

Oyin strukturasi belgili iskerlik turi bolg'anliqtan maqsetke bagdarlaniwi, jobalastiriliwi qoyilg'an maqsetti a'melge asiriw ha'm natiyjesin analizlep juwmaq shig'ariwdi talap etedi. Bunda har bir adam o'zin sub`ekt sipatinda ko'rsetiwi belgili boladi. Oyinnin' strukturaliq quramina to'mendegiler kiredi:

- Balalardin, oynawshilardin o'zine tanlap algan oyindagi roli.
- Sol roldi a'melge asiriw ushin oyin ha'reketi.
- Predmetlerden paydalanip qag'iydani orinlawi.
- Oyinnin' mazmuninin' belgili bag'darg'a waziypa atqariwg'a baylanisli ha'reketleri kiredi.

1. Oyin iskerliginin psixologiyaliq mexanizmi ha'r bir adamnin' talantina qarap o'zin korsetiwi, shaxstin' qa'liplesiw, pikirini bildire aliwi, jaqsi qa'siyetlerin ha'm uqibinin' o'siwine ja'rdem beredi.

2. Oyin bul balanin' tumis ta'jriybeleri ha'm sotsialliq talaplardi iyelewi, ta'lim tarbiyani aliwinda ishki sotsializatsiyalaniwi degendi an'latadi.

3. Oying'a adamnin' watnasiwi jasqa qaramaydi, biraq ha'r bir jasta o'zine ta'n o'zgeshelikte boladi.

4. Balalardin oyninin' mazmuni oynag'anda qa'liplesedi.

Bul texnologiyada mektepke shekemgi kishi mektep jasinda, arnawli oqiw orinlarinda sholkemlestirletug'in oyin turlerinin' o'zine jarasa ayirmashiliqlari, texnologiyasi, usillarida biliwmiz shart. Ha'r bir oqitiwshi oyin texnologiyasidan qa'legen temada, o'zine qolay waqitta sabaqta ha'm sabaqtan tisqari ta'lim tarbiyada paydalanadi. Rolli oyin –bul auditoriyada oynalatug'in kishi sahnaliq shig`arma. Belgili da`rejede bul improvizatsiya (tayarliqsiz do`retiwshilik etiw). Sahna ko`rinishinin` mazmunin ha'm tiykarg`i pikirlerin belgilep, trener yag`niy seminardi alip bariwshi basshilig`inda o`tkeriledi ha'm qatnashiwshilarg'a waqit beriledi, olar usi waqit aralig`inda tekstlerdi saylaydi.

1.1. OYIN TEXNOLOGIYASININ' MODELI

TEMA	AVSTRALIYA HA`M OKEANIYA XALIQLARI ETNOLOGIYASI
<i>Sabaq tu`ri</i>	<i>Oyin texnologiyasi</i>
<i>Lektsiya jobasi</i>	1. Avstraliya xaliqlari etnologiyasi ha`m etnikaliq tariyxi; 2. Okeaniya xaliqlari etnologiyasi ha`m etnikaliq tariyxi.
<i>Oqiw sabag`inin` maqseti</i>	<p style="text-align: center;">To`mendegi bilim ha`m ko`nlikpelerdi qa`liplestiriw:</p> <ul style="list-style-type: none"> * materiktin` geografiyaliq jaylasiwin u`yreniw arqali tabiiy sharayatina baha beriw, etnografiyaliq oblastlarin aniqlaw; * materiktin` faunasi, florasi, tariyxi, etnogenezi ha`m etnikaliq o`zgeshelikleri, basqinshiliq urislari h.t.b. mag`liwmatlar toplaydi; * materikte jasawshi jergilikli xaliqlardin` jasaw ta`rizi, o`zine ta`n bolg`an milliy qasiyetleri, u`rp-a`detleri, milliy da`stu`rleri, dini ha`m dini qatnasiqlari, sem`ya ha`m neke qatnasiqlari haqqinda mag`liwmatlar toplaydi; * materikte jasawshi xaliqlardin` lingvistikalik klassifikatsiyasin u`yreniw ha`m qaysi tiller tuwisi menen baylanisinin` bar ekenin aniqlaw; * materikte jasawshi xaliqlardin` antropologiyaliq klassifikatsiyasin u`yreniw ha`m olardin` rassasin aniqlaw; * u`yrenilip atirg`an materik haqqinda ju`rgizilgen ekspeditsiyalar mag`liwmatlari u`yreniledi.
<i>Tayanish tu`sinikler</i>	Avstraliya ha`m Tasmaniya xaliqlari etnologiyasi ha`m etnikaliq tariyxi. Avstraliya ha`m Okeaniya xaliqlarinin` materialliq ha`m ruwxiy ma`deniyati.
<i>Pedagogikalik waziypalar:</i>	<i>Oqiw iskerligi na`tiyjeleri:</i>
-Topar talabalarin u`sh toparg`a bo`liw;	Qishi toparlarda u`yreniw arqali bilim ko`nlikpeleri o`z na`tiyjesin beredi.
-topar talabalari-nin` qatnasiwinda ekspeditsiya sho`lkemlestiriw;	Avstraliya ha`m Okeaniya materigine ekspeditsiya sho`lkemlestiriw arqali talabalar o`zleri mag`liwmatlar toplaydi.
-topar talabalarnan ekspertlar tayarlaw	O`z bilimlerin sinaydi, qadag`alaydi, pikir bildiredi
Oqitiw usillari	Aqilg`a hu`jim, PSMU, Insert
Oqitiw qurallari	A`debiyatlar, lektsiya teksti, slaydlar, komp`yuter , proektor, planshet, A-4 formatli qag`azlar, ren`li qag`azlar, qa`lem-ruchka,
Oqitiw formalari	kollektiv jumis
Oqitiw sharayati	Texnikaliq qurallar menen ta`miyinlengen ha`m oyin texnologiyasin qollaniw mu`mkin bolg`an auditoriya

1.2. OYIN TEXNOLOGIYASININ' TEXNOLOGIYALIQ KARTASI

Jumis barisi, basqishlari waqti	Jumistin` mazmuni	
	Oqitiwshi	Talaba
1 Basqish, Kirisiw (15 minut)	<p>1.1. Temanin` strukturasi ha`m tayanish tu`sinikleri menen tanistiradi</p> <p>1.2. Kerekli a`debiyatlar dizimin usinadi (2-ilova)</p> <p>1.3. Oyin texnologiyasi sabag`inin` maqseti ha`m onin` na`tiyjelerin aytadi. Talabalardi aqliy hu`jimge tartiw ushin tema boyinsha qiziqtiriwshi sorawlar beredi. (4-ilova).</p> <p>1.4. Temanin` tiykarg`i mazmuni boyinsha tayarlang`an vizual materiallardi usinadi olarg`a qisqashi tu`sinik beredi.</p>	<p>Tin`laydi ha`m jazadi aniqlastiradi, sorawlar beredi</p>
2 basqish, Talaba o`z u`stinde isleydi (15 minut)	<p>2. Qatnasiwshilar aniqlanadi:</p> <ul style="list-style-type: none"> — «Ekspeditsiya baslig`i» — Korabl` «Shturman» i — Ekspeditsiya «Biolog» i — Ekspeditsiya «Tariyxshi» si — Ekspeditsiya «Etnograf» i — Ekspeditsiya «Xudojnik» i — Ekspeditsiya «Filolog» i — Ekspeditsiya «Antropolog» i — Ekspeditsiya «Geograf» i — Ekspeditsiya «Jaziwshi» si <p>2.1. Waziypa belgilenedi:</p> <p>I-topar Avstraliya etnologiyasin u`yreniw;</p> <p>II- topar Okeaniya etnologiyasin u`yreniw;</p>	<p>aniqlaydi, sorawlar beredi</p> <p>Ekspeditsiyada o`zine ju`klengen mashqalani aniqlaydi.</p> <p>Aniq maqset belgilenedi</p>
	<p>2.2. PSMU texnologiyasin paydalaniw arqali sorawlarg`a juwaplar izleydi:</p> <ul style="list-style-type: none"> * materiktin` geografiyaliq jaylasiwin u`yreniw arqali tabiiy sharayatina baha beriw, etnografiyaliq oblastlarin aniqlaw; * materiktin` faunasi ha`m florasi haqqinda mag`liwmat toplawi; * materiktin` payda boliwi tariyxi, etnogenezi ha`m etnikaliq o`zgeshelikleri, basqinshiliq urislari h.t.b. mag`liwmatlar toplaydi; * materikte jasawshi jergilikli xaliqlardin` jasaw ta`rizi, o`zine ta`n bolg`an milliy qasiyetleri, u`rp-a`detleri, milliy da`stu`rleri, dini ha`m dini qatnasiqlari, sem`ya ha`m neke qatnasiqlari haqqinda mag`liwmatlar toplaydi; * materikde jasawshi xaliqlardin` lingvistikaliq klassifikatsiyasin u`yreniw ha`m 	

	<p>qaysi tiller tuwisi menen baylanisinin` bar ekenin aniqlaw;</p> <p>* materikde jasawshi xaliqlardin` antropologiyaliq klassifikatsiyasin u`yreniw ha`m olardin` rassasin aniqlaw;</p> <p>* u`yrenilip atirg`an materik haqqinda qanday maqalalar, tezisler jazilg`anlig`i, ilimiy miynetler, monografiyalar, oqiwliq ha`m oqiw qollanbalarda mag`liwmatlar berilgenligin, sonin` menen birge bul materikte ju`rgizilgen ekspeditsiyalar haqqinda mag`liwmatlardi u`yrenedi.</p>	
<p>3 basqish: bekkemlewshi ha`m uliwmalas-tiriwshi basqish (35 minut)</p>	<p>3.PSMU texnologiyasin paydalaniw arqali sorawlarg`a juwaplar beredi:</p> <p>3.1.Ekspeditsiyanin` ha`r bir ag`zasi-talabalar o`zlerine berilgen waziypalar boyinsha pikirlerin aytadi (qoyilg`an ma`seleler boyinsha mag`liwmatlardi bayan etiwge uliwma topar ushin 12-minut beriledi).</p> <p>3.2. Ekspeditsiya baslig`i o`zinin` juwmaqlawshi pikirlerin beredi ha`r bir ekspeditsiya ag`zasi boyinsha o`zinin` pikirin bildiredi, olardin` ekspeditsiya dawamindag`i iskerligin aytip o`tedi. Avstraliya ha`m Okeaniya etnologiyasi boyinsha toplang`an materiallardi jiyaydi ha`m ekspertlerge usinadi (ha`r bir ekspeditsiya basshisina 5-minut waqit beriledi).</p>	<p>O`z bilimlerin bekkemleydi, toplag`an materiallarin usinadi, pikir bildiredi, misallar keltiredi, uliwmalastiradi</p>
<p>4 basqish, juwmaqlawshi basqish (15 minut)</p>	<p>4.1. Ekspert-talabalar Avstraliya ha`m Okeaniya etnologiyasin u`yreniw boyinsha berilgen ekspeditsiya materiallarin u`yrenedi ha`m o`zlerinin` juwmaqlawshi pikir ha`m usinilarin bildiredi (8-minut). Ekspert-talabalar «Insert» tablitsasin toltiradi.</p> <p>4.2 Pa`n oqitiwshisi: eki topardin` ekspeditsiya juwmaqlarin tin`laydi, ekspert-talabalar pikiri ha`m usinilarin esapqa aladi ha`m juwmaq shig`aradi. Ekspeditsiyada qatnasiwshilar-talabalardin` qoyilg`an waziyanin` qay da`rejede oring`anlig`i haqqinda o`z pikirin bildiredi (6-minut). Eger ekspeditsiya qatnasiwshilari ta`repien qoyilg`an tapsirma o`zinin` maqsetine jetken bolsa qatnasiwshi-talabalardin` ha`r-biri jeke bahalanadi.</p>	<p>Bilimin tekseredi, Pikirlerin beredi, tu`sinbegenlerin aniqlaydi, qatelerin du`zetedi. Insert tablitsasin toltiradi.</p>

3.2. Keys-stadi texnologiyasi.

Keys-stadi (inglizshe case – to'plam, aniq ahwal, stadi -bilimlendiriv) – keyste bayan etilgen ha'm bilim aliwshilardi mashqalalardi ko'rsetiw ha'mde onin' maqsetke muwapiq bolg'an sheshimin variantlarin izlewge qaratilg'an aniq real yaki jasalma ta'rizde jaratilg'an jag'day mashqalali jag'daydin' sheshiliwine tiykarlang'an bilimlendiriv usili. Ol 1-shi ret Garvard universitetinin' huqiq mektebinde 1870 jilda qollanilg'an edi. 1920 jilda Garvard biznes-mektebi (HBS) mug'allimlari yuristlerdin' oqitiw ta'jiriybesine tayanip, ekonomikalig a'meliyattag'I aniq jag'daylardi sheshiw ha'm oylasiwdi bilimlendiriw din' tiykarlari usili etip tan'lag'aninan keyin bul oqitiw usili ken' tarqala basladi.

Keys-stadi - bilim, axborotlar, kommunikatsiya ha'm basqariwdin' qoyilg'an bilimlendiriv maqsetin a'melge asiriw ha'm keyste bayan etilgen a'meliy mashqalali jag'daydi sheshiw waqtinda prognoz etiletin oqiw na'tiyjelerine kepillik beriwdi elementli ta'rizde ta'minleytug'in bir ta'rtibke keltirilgen optimal usillari ha'm elementlerinen ibarat bolg'an bilimlendiriv texnologiyasi.

Keys-stadi bul- mashqalali jag'daydi sheshiw:

- 1. Talabalardan ma'lim turmisliq waqiyalardi an'law, mashqalanin' a'meliy sheshimin tabiw talap etiledi.*
- 2. Keys ushin tan'lang'an mashqalanin' bir g'ana sheshimi bolmaslig'ida mu'mkin.*
- 3. Keys metodin didaktik oyinlar qatarina kiritiw mu'mkin.*
- 4. Talaba ma'lim jag'daydin' sheshimin izler eken ma'lim ro'ldi atqariwshi sipatinda maydang'a shig'adi.*

A'meliy jag'day – keys– stadi turmistan aling'an bar jag'daylarga tiykarlang'an halda sho'lkemlestirilgen yaki a'piwayi mashqalalardi keltirip shig'ariwshi jasalma ta'rizde jaratilg'an jag'daylardin' bilim aliwshilardi maqsetke muwapiq ta'rizde sheshimin izlew u'yretiw usili.

Keys-stadi menen islew protsesinde bir qansha waziypalar a'melge asiriladi. Onda, bar bilimlar eske alinadi ha'm aktivlestiriledi, keys sheshimin tabiw ushin

za'ru'r bolg'an jan'a bilimlar o'zlestiriledi, a'meliy ta'jireybe ha'm ko'nikpelardi qa'liplestiredi, talabalardir jaqsi qatnasiwi ta'minlenedi.

Keystin' tu'rleri:

1. Keys tu'rine qarap;
2. Syujet barligina qarap;
3. Keys obektine qarap;
4. Axborotti ko'rsetiwine qarap;
5. Ko'lemine qarap;
6. Du'zilisine qarap;
7. Jag'daylardin' qoyiliwina qarap;
8. Didaktik maqsetine ko're;
9. Sho'lkemlestiriliwne ko're (bezeliwi).

Keys u'sh derekke tiykarlanadi (bul us'h derektin' mazmuni tu'rlish bolawi mu'mkin). Olar, turmisliq sheksizlik, bilimlendiriw ha'm pa'nge baylanisli boladi.

U'sh derektin mazmunina qarap keystin' u'sh tu'rin ajiratiw mu'mkin:

✓ *A'meliy keyslar (turmisliq jag'daylardin' sheshimin tabiwg'a qaratilg'an);*

✓ *Bililendiriw keysleri (Bilimlerdi o'zlestiriwge qaratilg'an);*

✓ *Ilimiy-izleniw keysleri (izertlewge tiykarlang'an keysler).*

Syujetke qarap 2 tu'rge ajiratiwadi: syujetli ha'm syujetsiz bolip. Keys obektine qarap: Jeke, Sho'lkemlestirilgen, Ko'p sub`ektli bola aladi.

Keys-stadiler axborottin' beriliwine qaray to'mendegishe sho'lkemlestiriledi:

1. *So'ylesiw (sa'wbetlesiw) ju'rgiziw;*
2. *Esse jaziw;*
3. *Juwmaqlawshi xat;*
4. *Jurnalistik izleniwler ju'rgiziw;*
5. *Esabat tayarlaw;*
6. *Ocherk jaziw;*
7. *Faktli mag'liwmatlartoplaw;;*
8. *Statistik mag'liwmatlari u'yreniw;*

9. Islep shig'ariw hu'jjetlerinin' jiyindisi;

Keysler du`ziw ko`lemine ko`re - qisqa ko`lemli, ortasha ko`lemli ha`m u`lken ko`lemli, al du`zilisine ko`re - sistemalastirilg'an yamasa sistemalastirilmag'an bolip bo`linedi.

Tariyx pa`nlerin oqitiwda Keysler du`zgende onin` waziypalarinin` qoyiliwina qarap: Sorawlarg'a tiykarlang'an ha`m tapsiriqlarg'a tiykarlang'an bolip qollanilsa duris boladi. Sonday-aq keysler didaktik maqsetlerge ko`re to`mendegishe bo`linse duris boladi:

1. Mashqalanin' sheshimen yaki kontseptsiyasin illyustratsiyalarda shig'ariwg'a u'yretiw;

2. Trening- tema boyinsha ta'jiriybe ha'm ko`nikpelerdi sho'lkemlestiriw;

3. Bahalaw ha'm pikir ju'ritiwge u'yretiw;

4. Mashqalani aniqlaw ha'm sheshimin tabiw, basqariw qa'biletlerin rawajlandiriw;

5. Jan'a strategiya ha'm ushullardi islep shig'iw.

Temalar boyinsha du`zilgen keysler o`zinin` sho'lkemlestiriliwi boyinsha ha`r qiyli ko`riniske iye bola aladi. Olar: Pechatlangan, Elektron, Video-keys, Audio-keys, Mul`timediya-keys. Keysler du`ziwde onin` pasportina a`mel qilinsa olardin` orinlaniwi duris ha`m na`tijeli boladi. Mis: Pedagogik anotatsiya, talabalarg'a metodli ko`rsetpeler beriw, keys-stadi di sheshiw varianti, bilimlendiriw texnologiyasi.

Talabalarg'a metodli ko`rsetpeler beriwde to`mendegilerge a`mel qilinadi:

✓ Mashqala ha`m mashqala asti mashqalasinin` qoyiliwi;

✓ Mashqala sheshiminin` algoritmi;

✓ Payda bolg`an mashqalali jag`daydi analiz etiw ha`m sheshiw boyinsha ko`rsetpeler;

✓ Bahalaw o`lshemleri ha`m ko`rsetkishleri;

✓ Oqiw metodikaliq ko`rsetpeler h.t.b.

Keys tapsirmaların orinlawda bekkemlew ushin sorawlardin` qoyiliwi sha`rt ha`m olarda, tema boyinsha tiykarg`i mazmundi ashiw ushin analiz, sintez,

salistiriw usullarinin` qoyiliwi, rawajlandirishi, izleniwshi ha`m baxsli jag`daydi sheshiwshi sorawlardin` qoyiliwi, talabalarda qa`bilet, ko`nlikpe ha`m motivatsiya payda etiwshi sorawlar.

Tariyx sabag`inan Keysdin qu`ziliwi:

Tarix pa`ni mug`alliminin` sabaq protsesinde oqiwshilarg`a bergen sorawlarına itibar berin`.

- Qalay oylaysizlar, ne ushin egipetlilerde ku`n qudayi Ra en` basli quday bolip, al Nila qudayi bolsa ayriqsha esapladi?

- Bunday an`izlardi kim oylap tabiwi mu`mkin? Ol kimlerdin` ma`pine xizmet etti? Qanday maqsetti go`zledi?

- En` erju`rek adam dep sizler kimdi esaplaysizlar?

- Transsibir` magistralindag`i Erofey Pavlovich stantsiyasin tabin`. Kartadan Dejneva ha`m Xabarova degen familiyalardi tabin`. Ne ushin olardin` ismleri ma`n`gilestiriliwge ilayiq dep esaplang`an?

- Greklerdin` skul`pturasina qaran`. Olardin` bulshiq etleri ko`rinisi qanday? Fizikaliq jaqtan ku`shli ekenligin ko`rsetpeydi me? Al ju`zlerine qaran`. Ju`zleri ne dep tur?

Tapsirma:

1. Bul sorawlardin` ishinen oqiwshilardin` yadina neler salinbaqshi ekenligin aniqlan`. Bir-birine baylanisli sebeplerdi aniqlaw ushin qanday sorawlar talap etiledi? Oqiwshilardin` oylaw shen`berin o`z betinshe rawajlandiriwg`a baylanisli bolg`an sorawlar bar ma? Bular qanday sorawlar?

2. Sizin` pikirin`izshe ha`r bir sorawdin` ten` salmaqlilig`i qanday boliwi kerek edi? Sabaqta bul sorawlardin` sheshimin tabiw oqiwshilardin` jas o`zgesheliklerine baylanisli boliwi mu`mkin be? Mu`mkin bolsa qalay?

3. Bul sorawlardin` ma`nisleri mug`allimnin` ta`jiriybesine ha`mde onin` ka`siplik sheberligine baylanisli boliwi mu`mkin be? Mu`mkin bolatug`in bolsa da`lillen`.

3.3. “Mashqalali oqitiw” texnologiyasi.

Ha`zirgi na`tiyjeli oqitiw texnologiyasi- bul mashqalali oqitiw. Onin` waziypasi aktiv biliw protsessine bag`darlaw ha`m oylawda ilimiy-izertlew usilin qa`liplestiriw. Mashqalali oqitiw protsessinde talabanin` g`a`rezsizligi oqiw din` reproduktiv formalarina qarag`anda o`sip baradi. Mashqalali jag`day belgili pedagogik qurallarda sho`lkemlestiretug`in o`zine say oqitiw sharayatinda ju`zege keledi²⁶.

Mashqalali jag`daydin` belgileri to`mendegishe:

- Talabag`a tanis emes fakttin` barlig`i.
- Waziypalardi orinlaw ushin talabag`a beriletug`in ko`rsetpeler, ju`zege kelgen mashqalani sheshiwde o`zine paydalilig`i.

Mashqala u`sh bo`limnen ibarat. Belgili, belgisiz ha`m alding`i bilimler.

Mashqalali oqitiw shinig`iwlardi du`ziw ha`m o`tkiziwdin` a`hmiyeti sonda bunda oqiwshi ta`limiy ta`rbiyaliq funktsiyasin an`lap aliwdi talap qiladi. Oqitiwshi hesh qashan tayar sheshimdi talabag`a bermewi kerek. Olarg`a bilimin asiriwg`a imkaniyat jaratiwi kerek.

Oqiw protsessin mashqalali jag`daydin` bir neshe tu`rleri -talabalar qoylg`an waziypanin` sheshiliw usilin bilmeydi, mashqalali sorawg`a juwap bere almaydi.

- Talabalar aldin alg`an bilimlerin jan`a sharayatda paydalaniwg`a tuwra keledi;
- Waziypanin` teoriyaliq jaqtan sheshiliwi mumkin bolg`an joli ha`m tanlang`an usildin a`meliy jaqtan qollaniw qiyinlig`i;
- Waziypanin` orinlaniwinda na`tiyjege a`meliy erisiw ha`m talabalarda oni teoriyaliq jaqtan tiykarlawg`a bilim jetispewshiligi ortasinda qarama-qarsiliq juz beredi;

²⁶ Golish L.V. «Zamonaviy ta`lim texnologiyalari: mazmun, loyihalashtirish va amalga oshirish» Ekspres qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

A`debiyatlarda mashqalali jag`day jaratiw to`mendegi ko`p ushiraytug`in usillarda keltirilgen²⁷.

- Ha`diyseler, u`yrenilip atirg`an tu`sinikler a`hmiyetin tusindiriw ushin mashqalali jag`daylar qoyiw.

- Aling`an bilimlerden` a`meliy tarqatiw usillarin tabiw ushin mashqalali jag`day qoyiw.

- Talabalardi ha`diyseler ha`m faktlar arasindag`i qarama-qarsiliqlar ha`m sa`ykes kelmewin tusindirip beriwge bag`darlaw .

- Talabalardi fakt, ha`diyse, ha`reketler, na`tiyjelerdi salistiriwg`a bag`darlaw.

- Talabalardi tu`sindirip bolmaytug`in xarakterdegi ha`m pa`n tariyxinda ilimiy mashqalanin` qoyiliwina sebep bolg`an faktler menen tanistiriw.

Oqiw materialini to`mendegi mazmundi o`z ishine aladi:

- Jan`aliq (jan`a tu`sinikler, jan`a belgiler, qa`siyetler, belgisiz tusiniklerden` ta`repleri, jan`a baylanislar, ha`reketlerden` jan`a usillari.)

- Faktler biliw waziypalari ha`m ma`seleleri, qarama-qarsi ko`rinisdegi materiallardi qamtiralg`an belgili ha`m jan`a bilim ortasindag`i qarama-qarsiliq.

- Uliwma pedagogik ha`m didaktik ta`replerin esapqa alg`an pedagogik teoriyanin` metodologiyaliq tiykarlarin materialin logikag`a say bayan etiw.

Mashqalali oqitiw lektsiya ha`m seminar sabaqlarda oqitiladi. Seminardag`i taliqlaw to`mendegilerdi ko`zde tutadi.

- Seminar protsesinde, qoyilg`an sorawlarg`a juwap beriwde talabalardin` erkin pikir bildiriw ha`m tiykarlay aliwin ta`miyinlew.

- Tiyisli juwaplardan` basqa talabalar ta`repiyin tu`siniliwin ta`miyinlew.

- Aydinlastirilg`an, toltirilg`an, o`zgeritilgen pikirlerden` tu`sindiriliwin ta`miyinlew.

- Qoyilg`an sorawlarg`a aniq da`liyller tiykirinda juwap beriwge ko`nlikpe payda etiw.

²⁷ Yo`ldoshev J.G. «Yangi pedagogik texnologiyalar» (yo`nalishlari, muam - molar, echimlari) – «Boshl. ta`lim», 1999 yil,

Ja`ma`a`tte oqitiw usili o`zine saylig`i to`mendegilerge boysiniw na`zerde tutiladi.

- Bilim aliwshilardin` o`zgeriwshen juqliqta boliwi.
- Olardin` bir-birin oqitiwi.
- Olardin` bir-birin qadag`alaw.
- Olardin` bir-birin basqariwi.

Toparlarda islew texnologiyalari. Bul bag`darda rus alimi V.K.Dyachenko ilimiy izertlewler alip barg`an²⁸.

Gruppa texnologiyalari O`zbekistan ishinde turli ta`lim formalarin aliwi mumkin, gruppada oqitiw formasi (bir adam, ko`p adamdi oqitadi), juqliqlarda islew, jeke ta`rtipte islew. Bunda gruppada`i qatnas juda` a`hmiyetli. Oqitiwshilarg`a bir- birin o`z-ara oqitiw arqali bilim beriw joli burinnan bar. Jan`a tariyxta ol «Bell-lankarster» sistemasinda ko`ringen. Bunda u`lken oqiwshilar oqitiwshilardan u`yrenip kishi oqiwshilarg`a u`yretgen. Bunda ko`p oqiwshilardi oqitqan, biraq bilimi to`men bolg`an. Rus alimlari A.G.Rivin ha`m V.K.Dyachenko o`z-ara oqitiw ideyasini tiykar etip aldi. Bunda jas esapqa alinbaydi, barliq oqiwshilar dialogqa kirisedi.

Pedagogikalik texnologiya monitoringi. Birge islesiw pedagogikasi qarasinan sho`lkemlestirilgen ta`lim protsessinde oqiwshi ha`m oqitiwshi ha`m birgelikte juwapkerli. Bunday halatta oqitiwshi bilim beriwde tek g`ana «bahalawshi» emes, ba`lki jan`a bilimlar jetkeziwshi derekke aylanadi. Bul funktsiyani oqiw protsessinde toliq ra`wishte orinlaw ushin oqitiwshi tek g`ana reproduktiv emes, ba`lki produktiv ha`m izleniw usullaridan kompleksli ra`wishte paydalanaw kerek.

Bunday jandasiwda ol a`lbette paydali na`tiyjelerge erisiw mu`mkin.

I- basqish	U`yreniw	Este saqlaw
II- basqish	Tu`sinip jetiw	O`zlestirgenin da`liley biliw
III- basqish	Taliqlay biliw	Salistiriw, juwmaq shig`ariw, o`z-ara

²⁸ Golish L.V. «Faol o`qitish usullari: mazmun, tanlash va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.

		baylanis
IV- basqish	En`giziw	Qag`iyda nizamin an`law ha`m qollaw
V- basqish	Sintez	Xabardi do`retiwshilik penen qayta isley aliw
VI- basqish	Baha aliw	Jan`a bilimge o`tiw

Usi ta`rtipke muwapiq islep sho`lkemlestirilme, oqiw protsessinin` na`tiyjeleri oqiwshilardin` aktivlik ha`m o`zbetinshelik da`rejesine baylanisli.

O`tkerilgen izertlew na`tiyjesi soni ko`rsetedi, oqiwshi-balalar sabaq protsessinde qanshelik aktiv ha`m o`zbetinshe joqari da`rejede bolsa, sonshellı olar oqiw materiallarinin` o`zlestiriliwi joqari boladi²⁹.

30 %- ko`rgizbe- ko`rsetiwler arqali oqitiw.

50 %-munozara (kishkine toparlar) arqali oqitiw.

90 %- bir-birin, bala-balani-jeke ta`rtipte oqitiw.

Oqitiwshi – oqitiwshi, oqiwshi-oqitiwshi menen birgelikte ta`lim pritsessin alip barsa g`ana, ol bul protsesstin` aktiv qatansiwshisina aylanadi. Oqitiwshi ha`m oqiwshi xizmetinin` o`z-ara muwapiqlig`i oqiw islerinin` na`tiyjeligin asiradi. Bulardin` ba`rshesi ta`limde oqiwshilar do`retiwshiligın ta`miyinlewge alip keledi.

²⁹ Tolipov. O`, Usmonboeva M «Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot» «Fan» Toshkent. 2005 yil.

JUWMAQLAW

Son`g`i waqtlari Respublikamizdin bilimlendiriw sistemasi tarawinda da jan`adan jan`a innovatsiyaliq o`zgerisler ju`z berip atirg`anlig`in, jan`a usillardin` payda boliwini aniq ko`riwge boladi. Ilimiy texnikaliq rawajlaniw XX a`sir aqirina kelip tek g`ana ko`plep islep shig`ariw tarawlarin texnologiyalastiriw`a sebep bolip qalmay, ba`lkim ma`deniyat tarawina, gumanitar bilimlar tarawlarina da kirip keldi.

Ha`zirgi waqitta ko`pshilik tiyqarg`i metodikaliq innovatsiyalar oqitiwdin` interaktivlik usullarin qollaniw`a bag`darlang`an. Tariyx pa`nin oqitiwda interaktiv metodlar ko`p waqitlardan beri qollanilip kelmekte ha`m sonin` menen birge ha`zirgi waqitta da birden-bir zamanago`y natiyjeli usullardan sanaladi.

*Interaktivlik oqitiw*³⁰ – bul o`zining iske asiriliwi, oqitiwshi – talaba, talaba – komp`yuter ekewinin` o`z-ara qatnasinda bolip o`tetug`in dialogliq gu`rrin`lesiw jag`dayinda boliw degendi an`latadi. *Interaktivlik oqitiw* – adamnin` biliw iskerliginin` a`melge asiriliwinin` ayriqsha bir tu`ri.

Interaktivlik usullardin` anag`urlim ko`p tarqalg`an ha`m jaqsi natiyjeler beretug`inlardin` ishinde – «aqilg`a hu`jim» (mozgovoy shturm), baqs (munazara), organayzerler toltiriw, klaster, aniqlawshi sorawlar, debatlar, diskussiya, sahnaliq oyin, rol` oynaw, sinkveyn, oyinlar, insert ha`m tag`i basqalar³¹.

Aqil hu`jimi- bul bir tema boyinsha erkin tu`rde, da`slep hesh sin ko`z-qarasisiz, mu`mkin bolg`aninsha ko`p sanliq ideyaliq pikirler atap o`tiw bolip esaplanadi. Bul usildin` waziypasi - az sandag`i topardin` ku`shin, ideyaliq pikirlerdi uliwmalastiriw`a ja`mlew.

Devat- onin` tiykarinda sabaqti sho`lkemlestiriwden ko`zde tutilg`an tiykarg`i maqset mashqalanin` sheshimin tabiwda oqiwshi o`zlerin, o`z pikirlerinin` durislig`ina isendiriw. O`z pikirini aniq ha`m faktler menen bayan etiw, onin` ushin

³⁰ Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы. Москва, 2001

³¹ Ангеловский К. Инновации и учителя. Москва, «Просвещение», 1991.

isenimli da`liller ha`m juwmaqlar tabiw ko`likpelerin qa`liplestiriwde debatlar o`tkeriw na`tiyjeli usil bolip esaplanadi.

Metodikaliq ko`rsetpeler: Devatlar temani aniqlap o`zlestiriwleri ushin oqiwshilarg`a jag`daylar jaratadi. Bunin` ushin bolsa, temani rezolyutsiya tu`rinde tu`sindiriw kerek boladi. Shinig`iwlarda jergilikli qa`nigelerden (alim, ja`miyetlik xizmetker, siyasattaniwshi, qa`nige h.t.b.) biri shaqiriladi.

Devat o`tkeriw usillari. Baqsli sorawlardi analitik-sintetik analiz qiliw ha`m ob`ektiv pikir ju`rgiziw ko`nlikpelerin rawajlandiriw ushin ayirim usillardan qollaniladi:

7. Oqiwshinin` o`z pikirini erkin ayta aliwi.

1. O`z pikirini aniqlastiriwi.
2. Oqiwshilardin` pikirlerinin` aniqlig`in tekseriw.
3. Basqalardin` pikirini u`yreniw.
4. O`zinin` ha`m basqalardin` pikirlerini analiz etiw.
5. Mashqala (tema, sorawlar) boyinsha sheshim qabil etiw.

Aniqlawshi sorawlar. Sorawlar arqali oqitiw protsessini basqarip bariw uqiylilig`i oqitiwshinin` metodikalik sheberliginin` a`hmiyetli komponentlerinen bolip esaplanadi. Belgili lingvist Alisa Kingtin atap o`tkenindey-ak «sanali o`y-pikir ju`rgize alatug`inlar, sanali sorawlar bere aladi». Soraw beriwdin` kommunikativlik a`hmiyetini psixologlar «Sol sorawg`a qaytarilatug`in juwaplardin` al`ternativlik jiyng`i» menen o`lsheydi.

Baqs (Munazara)- Bul usil ja`rdeminde oqiwshilarg`a belgili bir mashqala boyinsha toliq axborotlar jetkerip beriw, baqs ushin tan`lang`an temani oqiwshilar ayawsiz «*shturm*» qiladi ha`m maqsetli na`tiyjede mashqalag`a tiyisli bolg`an mag`liwmatlardi ha`r ta`repleme u`yrenedi.

1. Klasstin` (auditoriyanin`) qarama-qarsi mu`yeshlerine eki plakat ilip qoyiladi. Olardin` birinshisine «raziman», ekinshisine «razi emespen» degen so`zlerdi jazip koyadi. Plakatlarda bazi bir temalarg`a tiyisli sorawlar boyinsha bildirilgen qarama-qarsi pikirler ha`m jaziliwi mu`mkin.

2. Sabaqti sho`lkemlestiriw qag`iydalari taliqlanadi.

3. U'yreniletug`in mashqala boyinsha o`z pikirine tuwri keletug`in plakat qasina bariw ha`m za`ru`rli oqiwshilar mira`t etiledi.

4. Bo`lingen oqiwshilardan o`z ko`z-qaraslarinin` durislig`in tiykarlap beriwleri soroladi. Bul waqqitta bir topardan ekinshi toparg`a o`tiw ruxsat etiledi ha`m usi ta`rizde oqiwshilardin` ha`mmesi temag`a tartiladi.

5. Mashqala (tema, soraw) boyinsha pikirler bildirilgen son`, oqiwshilar ishinde baqs dawaminda o`z ko`z qarasini o`zgeritkenler de, basqa toparg`a o`tkeriledi. Bunday jag`daylarda olar o`z ornini o`zgeritiriw sebeplerin tiykarlap beriwleri ketek.

6. Qatnasiwshilardan opponentler ishinde mashqala ju`zesinen en` isenimli bolg`an pikir aytqan oqiwshilardi aniqlaw soroladi. Baqs protsessinde belsendi qatnasqan ham o`z pikirinin` durislag`ina isendire alg`an topar bahalanadi.

Klaster (Tu`yin). Klasterlerge bo`liw – bul pikirlew din` tu`rlis heligin, u`yrenilip atirg`an ha`rqanday tu`siniklerdin` o`z-ara baylanislig`in, qatnasin aniqlaw uqibin rawajlandiriwdi ta`miyn etip otiradi. Tu`sinikler ha`rqanday waqiyalarg`a, qubilislarg`a baylanisli boliwi mu`mkin. «Klaster» so`zi inglis tilinen awdarilg`anda «tu`yin», «baylanis», «bu`rtik» mag`analarg`a tuwri keledi. Klasterge bo`liw u`silin ha`rqanday jan`a temani tallap u`yreniw aldinan qollang`an natiyjelirek bolip tabiladi. Olar oqiwshilarda ja`miyetlik pikirdi o`zgeritiriwge ta`sir etiw qa`biletinin` payda boliwina isenim tuwdiradi ha`m olardi rawajlandiradi.

Respublikamiz bilimlendiriw diziminde ha`zirgi ku`nde reformalardin` a`melge asiriliwi menen mug`allim, oqiwshi, ta`rbiyashinin` waziypalari ja`ne de artip barmaqta. A`sirese oqiw diziminde, mekteplerde balalar qaysi klasstan baslap erkin pikirlewge u`yreniwi kerek - degen soraw ha`r bir pedagogti tinishsizlandiradi. Sebebi, buring`i da`stu`riy, oqitiwda ko`birek oqitiwshilardin` abiroyi, onin` pikirleri ha`m ko`z-qarasi birinshi da`rejege qoyilip kelingen bolsa, endilikte ha`r bir oqiwshinin` jeke pikiri, belsendiligi, jeke ko`z qarasi, bilimligi, individuallig`i, erkin pikir aytiwi ushin sharayat jaratip beriliwi tiyis.

Jetik insandi ta`rbiyalawda oqiw orinlarinda «Ja`ha`n tariyxi», «O`zbekstan tariyxi», «Qaraqalpaqstan tariyxi», «Ma`mleketshilik tariyxi», «Watan tuyg`isi»

hà'm basqa da tariyxiiy pa`nler oqitilip kelinbekte hà'm onin` a`hmiyeti artip barmaqta. Ha`r bir pa`nnin` o`zine ta`n bolg`an sabaq oqitiw hà'm u`yreniw metodlari hà'm oqitiw texnologiyalari boladi. Tariyx pa`ninde ko`binese u`yreniwdin` tariyxiiylik, ilimiylik, ob`ektivlik, analiz, xronologiyaliq, salistirmali, da`wirlestiriw siyaqli ilimiy-metodologiyaliq tiykarlari qollaniladi. Tariyxiiy izertlew hà'm oqitiw usillarin duris tan`lap biliw hà'm olardan na`tiyjeli paydalanip biliw, ob`ektiv hà'm ilimiy tiykarlang`an tariyxii do`retiwge xizmet etedi.

Tariyx pa`nlerin u`yreniw ob`ektlari hà'm sub`ektlari, sabaq o`tiw hà'm oqitiwdin` metodikasi hà'm texnologiyasi da ko`p jillar dawaminda qa`liplesip, o`zinin` predmetine iye boldi hà'm ha`zirgi waqitta da rawajlanip barmaqta.

Tariyx sabaqlarinin` sapasin jaqsilaw hà'm onin` na`tiyjeligine erisiwde pedagogikaliiq texnologiyani ken` tu`rde qollaniw ha`m olardi proektlestiriwdin` o`zine ta`n bolg`an ta`jiriybesi, metodlari hà'm texnologiyasi islep shig`ilmaqta, ta`lim-ta`rbiya jumislarinda na`tiyjesin bermekte. Jan`a pedtexnologiyalardi oqiw protsessine engiziwdin` teoriyaliiq hà'm a`meliy ma`selelerin islep shig`iwda ilimpazlardan B.P. Bepal`ko, M.Klarin, V.Slastenin, M.O.Ochilov, N.Saydaxmedov, K.Zaripov h.t.b. o`zlerinin` ilimiy miynetlerinde bayanlap bergen edi.

Sonday-aq XX-a`sirde bilimlendiriw tarawinda tariyx oqitiwda texnologiyalar ha`m proektlestiriwdin` metodikasi, usillari hà'm formalari islep shig`ip, izertlewler ju`rgizgen hà'm oni pedagogikaliiq pa`n da`rejesine ko`teriwde tariyxshi ilimpazlardan. V. N. Vernadskiy, S.V.Ivanov, V.G.Kartsev, M.A.Zinov`ev, P.S.Leybengrub, I.N.Kazantsev, P.V.Gora, A.A.Vagin h.t.basqalardin` oqiwliqlari hà'm metodikaliiq qollanbalari oqitiwshilar ushin o`tken a`sirde ken` tu`rde paydalanilip kelingenin atap o`tiw mu`mkin³².

Son`g`i jillarda tariyx oqitiwda texnologiyalar ha`m proektlestiriw pa`ni boyinsha ko`plegen ilimiy-metodikaliiq a`debiyatlar baspadan shig`ip, a`meliyatta ken` tu`rde paydalanildi. Solardin` ishinde tariyxshi ilimpazlardan A.Sa`diev,

³² Sa`diev A. Maktabda tarix o`qitish metodikasi. — T.:1989.

T.Toshpulatov, Ya.Gaffarovlardin` 1993, 2001 jillarda shiqqan «Tarix o`qitish metodikasi» miyneti ku`ta` bahali qollanba sipatinda tariyx mug`allimlari ta`repiyen ken` tu`rde paydalanilmaqta.

Sabaqti oqitiw usillari - sabaq protsessinde ta`lim ta`rbiya ha`m oqiwshilardin` jetik insan bolip rawajlaniw ta`miynleytug`in, onin` unamli na`tiyjesine erisiw, h.t.b. ilimiy teoriyalik ha`m didaktikalik na`tiyjeler kompleksin tu`siniledi. Tariyx sabaqlarinin` usillari, metodlari, formalari ha`m tu`rleri haqqinda ko`plegen pikirler bar. Solardin` ayirimlarina toqtap o`teyik.

Ilimpaz - metodist tariyxshi V.G.Kartsev tariyx oqitiw metodikasinda tariyxii oy-pikir ha`m tu`siniklerdi qa`liplestiriw usillarini 5 toparg`a bo`lip u`yreniwdi usinadi:

- ✚ Tariyxii pikirlew ha`m tu`siniklerdi qa`liplestiriw metodlari;
- ✚ Uliwma tu`siniklerdi qa`liplestiriw metodi;
- ✚ Waqit ha`m ken`islikte tariyxii rawajlaniw dialektikasini aship bahalaw metodi;
- ✚ Tariyxii zamanago`y waqiyalar menen baylanistiriw metodlari;
- ✚ Tariyxii bilimlerdi turmista ha`m a`meliyatda qollaniw metodlari.

Ilimpaz P.S.Leybengrub tariyxii oqitiwda gu`rrin`lesiw, lektsiya, bayanlaw, sa`wbetlesiw, ko`rgizbelilik, sabaqliq penen islesiw, tariyxii hu`jjetler menen islesiw, ko`rkem a`debiyatlardan paydalaniw metodlarini atap o`tse, ko`plegen oqiwliqlar avtori tariyxshi, alim P.S.Vagin metodlardin` ishinde to`mendegilerdi ko`rsetedi. Olardan:

1. Janli so`z: gu`rrin`, analiz, xarakteristika, mashqalali bayanlaw,
2. Ko`rgizbelilik metodlari,
3. Tekstler menen islesiw metodlarini paydalaniwdi usini etedi.

A`lbette, bul metodlar ha`m usillar da`wir ha`m waqit imtixanlarini o`tip, oqitiwshilardin` is ta`jiriybesinde ken` tu`rde sinap ko`rilip qollanip kelingeni. Ha`zirgi zamanagoy metodlardin` jetilistiriliwi ha`m texnologiyalarini o`siwi menen bul metod ha`m usillardin` jan`asha tu`s aliwina da gu`man joq. Tariyx sabaqlarin o`tiw barisinda to`mendegilerge diqqatti awdariw kerek³³:

³³ G`afforov Ya., G`afforova M.G., O`zbekiston tarixini o`qitish usullari.— T.:1996

- mug`allimnin` oqiw materiallari imkaniyatlarinan toliq paydalaniwi;
- ha`r bir temanın` bilimlendiriw ha`m ta`rbiyaliq imkaniyatlarin aship beriw;
- Jeke, jup, toparlarg`a bo`lip islewdi qalay sho`lkemlestiriwdi aldin-ala rejelestiriw;
- belgili maqset tiykarinda oqiwshilardin` aqiliy rawajlaniwi, du`n`yag`a ko`z-qaraslarin ken`eytiwge imkaniyat jaratiw;
- materiallardi u`yreniw dawaminda tema boyinsha oqiwshilardin` qanday bilimge iye ekenligin aniqlaw;
- oqiwshilardin` juwaplarin ta`riyplew, za`ru`r bolsa oni toliqtiriw;
- ornı kelgende mashqalali sorawlar qoyiw arqali oqiwshilarda temani u`yreniw ha`m izleniwshilikke bag`dar berip biliw;
- oqiw, u`yreniw, taliqlaw ushin temalardi usinis etiw;
- oqiwshilardin` o`z betinshe islewi arqali u`yreniletug`in tema boyinsha mu`na`sebetlerin bildiriw.

Solay etip oqitiwdin` jan`a pedagogikaliq texnologiya metodlari tariyx sabaqlarin oqitiwda ha`r bir talabanin`, oqiwshinin` bilim aliwg`a qushtarlig`in, tapsirmalardi orinlawda juwapkershiligin joqarilatadi. Talabalardin` jup-juptan, toparlarg`a bo`linip birge shug`illaniwi, oqitiwshi – talaba o`z-ara birge islesiwinde, olarda unamli sezimler oyatadi ha`m oqiwshilardin` aqil-oyi menen o`zinshe tu`siniwi arqali taza temani sanali tu`rde o`zlestiriw ko`nlikpelerin qa`liplestiredi.

Joqarida ko`rsetilgen ha`r bir oqitiw metodi ha`m usillarin paydalaniwdin` waziypalari o`z-ara baylanista a`melge asiriladi ha`m onin` na`tiyjeliligine erisiw, birinshiden oqitiwshig`a, ekinshiden oqiwshilarg`a ha`m u`shinshiden oqiw-metodikaliq islerin oqiw orinlarında kewildegidey sho`lkemlestiriwge baylanisli boladi.

Demek biz jaslarimizg`a tariyxıy bilimlerdi beriwdi elede jetilistirer ekenbiz, Prezidentimiz aytqanınday jaslarimiz a`lбетde bizdende aqilli, dana ham de bilimli jaslar bolip jetilisedi. Bul zamanago`y ta`lim diziminin` basil waziypasi bolip qala beredi.

PAYDALANILG`AN A`DEBIYATLAR:

1. O`zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O`zbekiston, 1992.
2. O`zbekiston Respublikasining «Ta`lim to`g`risida»gi Qonuni. //Barkamol avlod – O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. – Toshkent: Sharq, 1997.
3. Karimov I.A. O`zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. - Toshkent: O`zbekiston, 2011.
4. Karimov I.A. Yuksak malakali mutaxassislar taraqqiyot omili. – Toshkent: O`zbekiston, 1995.
5. Karimov I.A. Yuksak ma`naviyat engilmas kuch. – T.: O`zbekiston, 2008.
6. Karimov I.A. O`z kelajagimizni o`z qo`limiz bilan quramiz. – Toshkent: O`zbekiston, 1999.
7. Azizxo`jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.-Toshkent: TDPU, 2003.
8. Bepal`ko V.P. Pedagogika i progressivnie texnologii obucheniya. – M.: Izd-vo Instituta professional`nogo obrazovaniya Ministerstva obrazovaniya Rossii, 1995.
9. Og`aev S. Yangi pedagogik texnologiya-hayotiy ehtiyoj. / “Xalq ta`limi” jurnali, 2001, № 3. -69-71 b.
10. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003.
11. Yo`ldoshev J.G. «Yangi pedagogik texnologiyalar» (yo`nalishlari, muam - molari, echimlari) – «Boshl. ta`lim», 1999 yil, № 6, 2-5 betlar.
12. Farberman B.L «Ilg`or pedagogik texnologiyalar» T. «FAN», 2000 yil.
13. Avliyakov N.X «Zamonaviy o`qitish texnologiyalari» T. 2001 yil.
14. Golish L.V. «Zamonaviy ta`lim texnologiyalari: mazmun, loyihalashtirish va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil.
15. Golish L.V. «Faol o`qitish usullari: mazmun, tanlash va amalga oshirish» Ekspress qo`llanma T. TESIS, 2001 yil. -68 bet.
16. Ziyomuxammedov, B Abdullaeva Sh. «Ilg`or pedagogik texnologiya:

nazariya va amaliyot» «Ma`naviyat asoslari» darsi asosida ishlangan uslubiy qo`llanma T. «Abu Ali Ibn Sino» 2001 yil.

17. Qosimov A.X. “Maxsus fanlarni o`qitish metodikasi” Toshkent, TATU 2004 yil.

18. Tolipov. O`, Usmonboeva M «Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot» «Fan» Toshkent. 2005 yil.

Internet materiallari`:

1. www.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.kitob.uz
4. www.arxiv.uz
5. www.google.uz
6. www.ramler.ru
7. <http://ru.wiktionary.org/wiki>.
8. <http://ru.wikipedia.org/wiki>